

The Gleaner

Vol 1 (1963)

Ελληνικοί πορτολάνοι του 16ου, 17ου και 18ου αιώνας

Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

doi: [10.12681/er.9601](https://doi.org/10.12681/er.9601)

Copyright © 2016, Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μακρυμίχαλος Σ. Ι. (2016). Ελληνικοί πορτολάνοι του 16ου, 17ου και 18ου αιώνας. *The Gleaner*, 1, 128-155. <https://doi.org/10.12681/er.9601>

ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΙ

του 16ου, 17ου και 18ου αιώνας

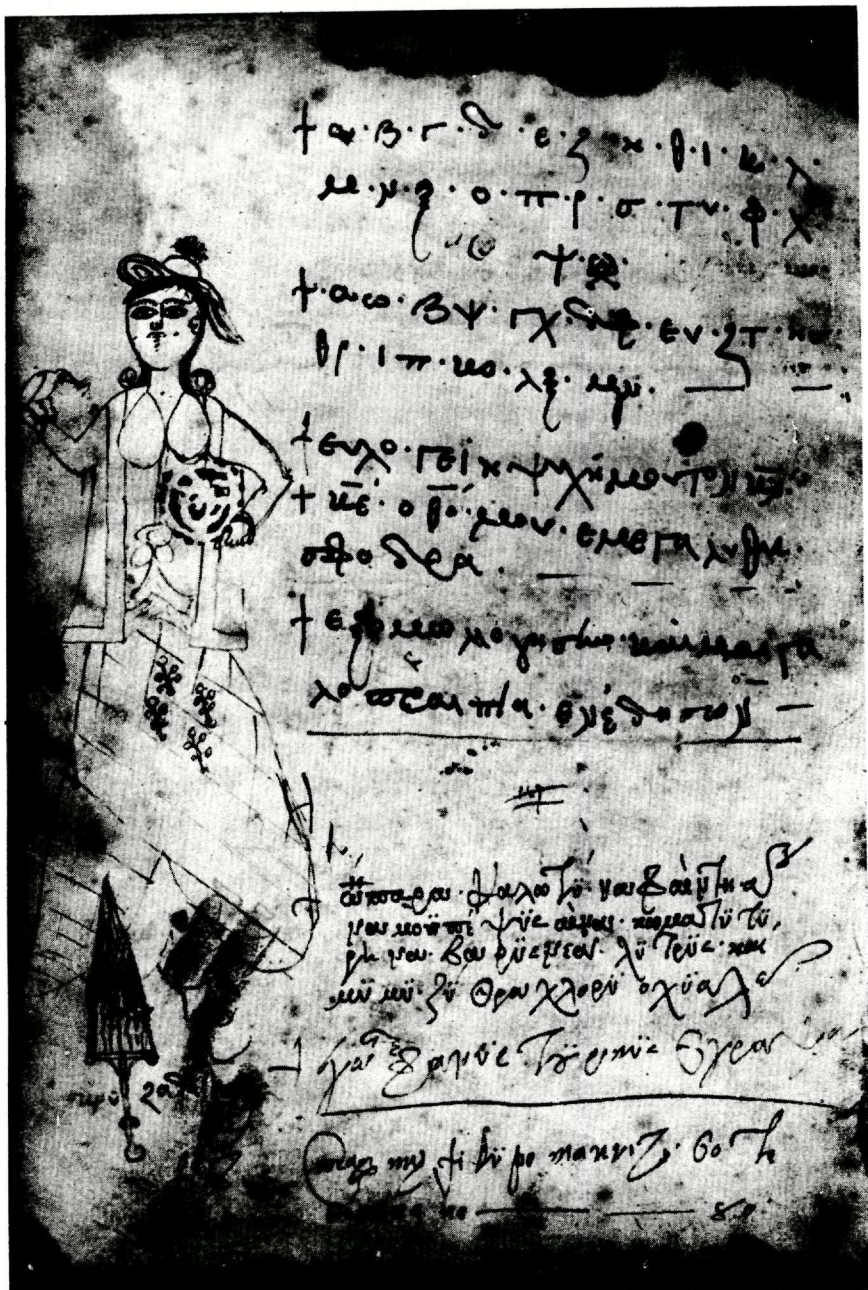
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶχε σχεδιασθῆ μετὸν περιορισμένο σκοπὸ νὰ ἐρευνήσῃ τὰ βιβλιογραφικὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζει ἡ πρώτη ἐντυπη ἔκδοσις ἑλληνικοῦ περιγραφικοῦ πορτολάνου, ἡ περίφημη ἔκδοσις τῆς Βενετίας τοῦ 1573 ποὺ ὁ τυπογράφος τῆς εἶναι ἄγνωστος. Τὸ μόνο ὑπάρχον ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς, ποὺ εἶναι γνωστὴ ὡς «ἔκδοσις τοῦ Δημητρίου Τάγια», βρίσκεται σήμερ αὐτὴν Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ, καὶ ὁ γράφων κατῴρθωσεν νὰ προμηθευθῆ μιὰ φωτογραφία τοῦ ἐξωφύλλου, ποὺ ἐπιτρέπει τὴν περιγραφὴν τοῦ βιβλίου «ἀπὸ αὐτοψία».

Ἡ σχετικὴ ἔρευνα ἔδωσεν στὸν γράφοντα τὴν εὐκαιρίαν νὰ συγκεντρώσῃ ἕνα πλῆθος ἀπὸ βιβλιογραφικὰ καὶ ἱστορικὰ στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τοὺς ἑλληνικοὺς πορτολάνους, καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐνόμισεν ὅτι δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπο νὰ τὰ παρουσιάσῃ συστηματικοποιημένα, ὥστε ν' ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν ἴδιον κόπον ὄσους ἐρευνητὲς θὰ ἠθέλων τυχὸν στὸ μέλλον ν' ἀσχοληθοῦν μετὸ ἴδιον θέμα. Ἔτσι, ἡ ἀρχικὴ μελέτη τοῦ «Πορτολάνου τοῦ Τάγια» πλαισιῶθηκε μετὰ βιβλιογραφικὴν περιγραφὴν τῶν χειρογράφων καὶ ἐντύπων ἑλληνικῶν πορτολάνων τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνος ποὺ μᾶς εἶναι σήμερ γνωστοί.

Ὅπως εἶναι γνωστό, πορτολάνοι—κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς «Δρομοδείχτες» τῆς ξηρᾶς—ἦταν περιγραφικὲς ὁδηγίαι πρὸς τοὺς ναυτιλομένους μετὰ χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ τὰ λιμάνια καὶ τὴ ναυσιπλοῖαν γενικά. Κατ' ἐπέκτασιν, ὠνομάσθησαν πορτολάνοι καὶ οἱ ναυτικοὶ χάρτες, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα ἀντικατέστησαν, ὀλοκληρωτικὰ σχεδόν, τοὺς περιγραφικοὺς πορτολάνους.*

* Οἱ ναυτικοὶ χάρτες τοῦ ἀγγλικοῦ ναυαρχείου εἶναι σήμερ σὲ ἀποκλειστικὴ σχεδόν χρῆσιν σὲ ὅλα τὰ πλοῖα ποὺ διασχίζουν τὴν ὑδρόγειον. Μποροῦμε ἐδῶ ν' ἀναφέρουμε μετὰ ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν ὅτι οἱ ναυτικοὶ χάρτες τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν ποὺ ἐκδίδει ἡ ἑλληνικὴ ὑδρογραφικὴ ὑπηρεσία δὲν ὑστεροῦν καθόλου, καὶ μάλιστα μερικοὶ εἶναι ἀκριβέστεροι ἀπὸ τοὺς χάρτες τοῦ ἀγγλικοῦ ναυαρχείου. Ἡ ἴδια ὑδρογραφικὴ ὑπηρεσία—ποὺ εἶναι σήμερ ἐξάρτημα

Πίν. 1. Τὸ φύλλο 105ν τοῦ χειρογράφου Πορτολάνου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς μετ' τὸ σκαρίφημα στὸ περιθώριο.

ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ

1573

Από αγγλ.
facta in Venetia
nel 1573. B. 11
1573. xxiv.
B. 15.

CON GRATIA, ET PRIVILEGIO
del Illustrissimo Dominio, che nessuno non
possi stampar la presente opera sotto le
pene contenute in esso privilegio.
IN VENETIA. 1573. Nel mese di Zugno.

Πίν. 2. 'Εξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1573 ("Ἐκδοση τοῦ Δημητρίου Τάτσια). Ἀγνώ-
στου τυπογράφου.

(Ἀντίτυπο Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ)

Κυριωτέρα πηγή τῆς μελέτης αὐτῆς ὑπῆρξε ἡ ὠραιότητα ἐργασία τοῦ Βέλγου καθηγητοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Armand Delatte, *Les Portulans Grecs*, Liège - Paris 1947, (Compléments 1958). Γιά τὸ λόγο αὐτὸ θεωρήθηκε σκόπιμο νὰ παρατεθοῦν σὲ εἰδικὸ παράρτημα τὰ σχόλια ποὺ ἀφιερώθηκαν στὸ ἔργο αὐτὸ ἀπὸ ἑλληνες μελετητές, ὅσα κατῶρθωσαν ν' ἀνακαλύψῃ στὶς ἔρευνές του ὁ συγγραφεὺς. Τέλος, σὲ ἰδιαίτερο παράρτημα παρέχονται βιβλιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν τουρκικὸ πορτολάνο τοῦ Πιρὶ Ρεῖς τοῦ 1521 ποὺ εἶναι σύγχρονος μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς πορτολάνους τοῦ 16ου αἰῶνος.

Πιστεύω ὅτι ἡ μικρὴ αὐτὴ μελέτη, θὰ δώσῃ ἀφορμὴ καὶ σὲ ἄλλους ἐρευνητὲς ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ θέμα καὶ νὰ προσκομίσουν νέα συμπληρωματικὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ διευκρινήσουν ὅσα σημεῖα παραμένουν ἀκόμα ἀνεξοκρίβωτα ἢ ἀνεπαρκῶς ἐρευνημένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΙ

Ὁ Καθηγητὴς Α. Delatte στὸ ἔργο του γιὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς Πορτολάνους (ἔ.ἀ.), μνημονεύει τὴν ὑπαρξὴ ἑπτὰ ἐν ὄλῳ χειρογράφων ἑλληνικῶν πορτολάνων, στοὺς ὁποίους παραπέμπει, χαρακτηρίζοντάς τους μὲ τίς ἐξῆς μονογράμματα ἐπιτιμήσεις (sigla):

Sigla	Χειρόγραφα	Χρονολογία
A	Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς (Ἀθηνῶν)	1534
W	Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης	16ος αἰὼν
V	Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης	1540-1545
O	Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ (Codex Ottobonianus)	16ος αἰὼν
P	Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (Παρισίων)	16ος αἰὼν
L	Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Leyde (Ὁλλανδίας) (Codex Vossianus)	1553
Z	Βιβλιοθήκης τῆς Ζαγοράς (Θεσσαλίας)	16ος αἰὼν

Παραθέτουμε παρακάτω πλήρεις περιγραφές τῶν χειρογράφων αὐτοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ναυτικοῦ — ἔχει ἐκδώσει καὶ ἓνα σύγχρονο περιγραφικὸ πορτολάνο μὲ τὸν τίτλο *Πλοηγὸς τῶν Ἑλληνικῶν Ἀκτῶν* σὲ 4 τόμους μὲ 1220 περίπου σελίδες. Ὁ Πλοηγὸς αὐτὸς ἐσημείωσε ἕως τῶρα δύο ἐκδόσεις (πρῶτη ἐκδοσὴ 1937-1939, δευτέρη ἐκδοσὴ 1945-1955) ποὺ ἔχουν ἐξαντληθῆ καὶ οἱ δύο, πρᾶγμα ποὺ δείχνει ὅτι οἱ περιγραφικοὶ πορτολάνοι εἶναι καὶ σήμερα ἀκόμη χρήσιμοι σὲ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴ θάλασσα.

τῶν κωδίκων παρμένες ἀπὸ τὸ διδλίο τοῦ καθηγητοῦ Delatte καὶ συμπληρωμένες ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὶς ἔρευνες τοῦ συγγραφέως.

1. *Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς* (Ἀριθ. 108)

A Τὸν κώδικα αὐτὸ περιέγραψε πρῶτος ὁ Σπ. Λάμπρος στὸν *Κατάλογο Κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς* ποὺ δημοσίευσε στὸν «*Νέο Ἑλληνομνήμονα*» (τ. 4. (1907), σ. 482). Ὁ Λάμπρος περιγράφει τὸν κώδικα αὐτὸν ὡς ἐξῆς :

«Χαρτ. 0,22 × 0,15. Αἰῶνος XVI (φ. 119). 1. (φ. 3) Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Πορτογάλου, περιέχων τὰ πόρτα καὶ τοὺς λιμένας πάντας ποῦ ἔνε χρεία ναυαρχίας καὶ ποῦ ναυαρχοὶ πλοῦσι. καὶ πόσες ὁργαγεῖς νερὸν ἔχει, καὶ εἰς ποῖον ἄνεμον ἀνοίγη ἢ μποῦκα τοῦ λιμένος, καὶ ποῦ ἔνε ξέρα καὶ ποῦ ἔνε καλὸς τόπος καὶ ποῦ ἔνε ὁ δι' ἀναβολαίριν, καὶ καταβολαίριν καὶ ἄρχεται ἀπὸ τὸ πουνέντε ἕως τὸν λεβάντε : —5. (1166) Προσθήκαι εἰς τὸ Πορτογάλον ἄλλη χειρὶ. Τὰ φύλλα 1-2 περιέχουσι προσθήκας εἰς τὸν Πορτογάλον διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς γραφῆς τὰ φύλλα 1166 καὶ ἐξῆς. Τῶν φύλλων 83-87 ἐσχισμένον τὸ κάτω ἥμισυ. Ἐν δὲ φ. 105β, 114α, 115α, 116α δοκίμια κονδυλίου ἐν οἷς καὶ ὀνόματα Ἰωαννίκοις καλογέρω μοναχὸς καὶ ἐγὼ διακὸς τοῦ μάρουδη. Ἐν φ. 105β σκαρίφημα διὰ μέλανος παριστάνον γυναῖκα, οὐκ ἀνάξιον λόγου πρὸς μελέτην τῆς ἐνδυμασίας. Μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς : *Ἐγὼ Σταίφανης Τοῦρκυς ἔγραφα καὶ Ἰο Stefani per triso scriso*. Στάχσις ἀπλή θυρσίνη μεθ' ἀπλῶν ἐπιτυπωμάτων».

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀπετέλεσε ἀντικείμενο ἀνακοινώσεως τοῦ καθηγητοῦ Delatte ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν μαθητὴ του Ε. Derenne στὸ πρῶτο διεθνὲς συνέδριον τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας, καὶ δημοσιεύθηκε στὰ Πρακτικὰ τῶν Ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου (τ. 1, (1931), σ. 111-112). Ὁ καθηγητὴς Delatte (ἔ. ἀ. σ. VIII) δρῖσκει ὅτι τὸ σκαρίφημα τοῦ φύλλου 105^ν δὲν παριστάνει γυναῖκα, ὅπως ὑποθέτει ὁ Λάμπρος, ἀλλὰ πιθανῶς τὸ πορτραῖτο τοῦ γραφέως¹ γιὰτὶ ἀπὸ κάτω ὑπάρχει ἡ ἰδιόγραφος ὑπογραφή τοῦ γραφέως *ἐγὼ σταίφανης τουρκυς εγραφα* ποὺ ἐπαναλαμβάνεται στὸ φύλλο 118. Τῆ σημείωση τοῦ φύλλου 118 ποὺ εἶναι γραμμὴν ἰταλικά ὁ καθηγητὴς Delatte τὴ διαβάζει σωστότερα *Io stefani turki soscriuo*. Στὸ φύλλο 113^ν ὑπάρχει ἡ σημείωση : *Τέ-*

1. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν πίνακα 1 (φύλλο 105^ν) τοῦ κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, τὸ σκαρίφημα ποὺ εἶναι ζωγραφισμένο στὸ περιθώριον παριστάνει μᾶλλον γυναικεῖα μορφή καὶ ὄχι τὴ μορφή τοῦ γραφέως τοῦ χειρογράφου Στεφανῆ Τουρκῆ, ὅπως ὑποθέτει ὁ κ. Delatte.

λος ὡδε πέφυκε τοῦ παρόντος βιβλίου: ἐτελειώθη ἀπλδ' σεπτεῦο λ. Ἡ μνεία αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ χρονολογήσουμε ἀσφαλῶς τὸ χειρόγραφο στὰ 1534 (30 Σεπτεμβρίου). Πρῶτος κῆτοχος τοῦ χειρογράφου πιθανολογεῖται ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές ποὺ ὑπάρχουν ὁ μοναχὸς Ἰωαννίκιος καὶ γραφεὶς τοῦ χειρογράφου ὁ Στεφανῆς Τουρκῆς (βέβαιος) ποὺ ἦταν καὶ ἰταλομαθῆς καὶ ὁ Μαρουδῆς (πιθανὸς) διάκος τοῦ μοναχοῦ Ἰωαννικίου.

2. Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (ἸΑριθ. Theol.

W gr. 244)

Τὸν κώδικα αὐτὸν μνημονεύει πρῶτος ὁ Nessel, στὸν Κατάλογό του τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Καισαρικῆς Βιβλιοθήκης (*Catalogus codd. mss. gr. Bibl. Caesaræ*, 1690, σ. 340). Ἰδοῦ πῶς τὸν περιγράφει ὁ καθηγητῆς Delatte (ἔ. ἀ., σ. IX): «Χειρόγραφο Βιέννης (Theol. gr. 244) τοῦ XVI αἰῶνος. Ὁ πορτολάνος καταλαμβάνει τὰ φύλλα 176-198^v, τοῦ χειρογράφου. Οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων λείπουν γενικῶς, καὶ τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα ἐπαναλαμβάνονται στὸ περιθώριο μὲ τὸ χέρι τοῦ πρώτου γραφέως. Ἐνα δεῦτερο χέρι ἔχει συμπληρώσει ὄσες λέξεις ἄφησε ἡμιτελεῖς ὁ πρῶτος γραφεὺς. Ἐνας τρίτος γραφεὺς συμπλήρωσε ἰταλικά τὶς ἀντίστοιχες ἐκφράσεις ὄρισμένων λέξεων. Στὸ φύλλο 184^v, ὁ γραφεὺς παρῆλειψε κατὰ λάθος ἕνα ἀρκετὸ κείμενο καὶ τὸ παρενθέτει στὰ φύλλα 197^v-198^v, προσθέτοντας μιὰ εἰσαγωγή καὶ ἕνα συμπέρασμα. Στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου παρατίθεται μιὰ σύντομη διατριβὴ γιὰ τὶς διαστάσεις καὶ τὰ ἄρη τῶν ἐξαρτίων καὶ τὴν κατασκευὴ τῶν πανιῶν». Τὸ κείμενο τῆς διατριβῆς αὐτῆς δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητῆ Delatte στὸν III τόμο τῶν *Miscellanea Mercati*.

Τὰ χειρόγραφα Α καὶ W παρουσιάζουν κάποια συγγένεια, ποὺ τὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τοὺς λοιποὺς χειρόγραφους πορτολάνους.

3. Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (ἸΑριθ. Histor.

V gr. 82)

Καὶ τὸν κώδικα αὐτὸν μνημονεύει πρῶτος ὁ Nessel στὸν Κατάλογό του (ἔ. ἀ., σ. 142). Ὁ καθηγητῆς Delatte τὸν περιγράφει ὡς ἑξῆς: «Χειρόγραφο Βιέννης (Histor. gr. 82) τοῦ XVI αἰῶνος. Τὸ χειρόγραφο ἀρχίζει μὲ διάφορα ἀποσπάσματα πορτολάνων ποὺ καταλαμβάνουν τὰ φύλλα 1-91, καὶ συνοδεύονται μὲ διάφορα συμπληρώματα καὶ σχόλια ποὺ δὲν ὑπάρχουν στοὺς πορτολάνους Α καὶ W. Μετὰ τὸ κείμενο τῶν πορτολάνων ἀκολουθεῖ στὸ ἴδιο χειρόγραφο ἕνα Μ α ρ τ ο λ ὄ γ ι ο ν, ποὺ, κατὰ τὸν καθηγητῆ Delatte, εἶναι: ἡ βενετσιάνικη

toleta de marteloio πού επέτρεπε στους ναυτικούς νά ὑπολογίζουσαν τὸ δρόμο πού διέτρεξε τὸ πλοῖο τους δταν ἐνάντιος ἀνεμος τοὺς ἐμπόδιζε νά πᾶνε κατ' εὐθείαν στὸν προορισμό τους.³ Μετὰ τὸ *Μαρτολόγιον* ἀκολουθεῖ στὸ ἴδιο χειρόγραφο ἡ ἱστορία τῆς Βενετίας μετὰ κατάλογο τῶν Δόγηδων πού σταματᾶ στὰ 1540».

Σχετικὰ μετὰ τὸ χειρόγραφο αὐτό, ὁ Λάμπρος σημειώνει τὰ ἐξῆς στὰ κατάλοιπά του («Νέος Ἑλληνομνήμων», τ. 14 (1917) φάκ. 70 σ. 246, καὶ τ. 16 (1922) σ. 338): «Πρὸς τοὺς ἐντύπους πορτολάνους παρχλητέος ὁ ἐν τῷ Cod. Historicus Graecus LXXXII τῆς καισαροκρασιακῆς ἐν Βιέννῃ βιβλιοθήκης, γεγραμμένος ἐπὶ χάρτου τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα. Ἐν τούτῳ ἀπαντῶσι συχνὰ αἱ λέξεις ἀναβολῆς καὶ καταβολῆς, μονόβραχον, πλωρήσια. Ἐντὶ Παξοῦς γράφεται Ἄμαξοῦς. Ἡ Ζάκυνθος καλεῖται πανταχοῦ Διάθηκος, ἡ Σίφνος ὀνομάζεται Σίμφουνος, ἡ Ἰθάκη διὰ τοῦ καὶ ἄλλως γνωστοῦ μεσαιωνικοῦ ὀνόματος Βάλε δὰ Κομπάρσο, ἡ Οἰτυλος λέγεται ὁ Βίτηλος κ. ἄ.» Ὁ Λάμπρος παραθέτει καὶ δύο ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν κώδικα αὐτό. Ἐν λάβουμε ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ κατάλογος τῶν Δόγηδων πού περιλαμβάνεται στὸ χειρόγραφο σταματᾶ, ὅπως ἀναφέρει ὁ καθηγητῆς Delatte, στὰ 1540 μποροῦμε νά χρονολογήσουμε τὸν κώδικα αὐτό μετὰ τῶν ἐτῶν 1540-1545, ἀφοῦ στὰ 1540 δόγης ἦταν ὁ Φραγκίσκος Δονᾶτος καὶ ὁ ἐπόμενος δόγης Μάρκος Τρεβιζιάνι τὸν διαδέχθηκε στὰ 1545.

4. Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ (Ottobonianus Ἄριθ. Gr. 339).

Τὸ χειρόγραφο αὐτό ἀνήκει στὸν Codex Ottobonianus καὶ χρονολογεῖται κατὰ τὰ τέλη τοῦ XVI αἰῶνος. Ἐναφέρεται ἀπὸ τοὺς E. Feron καὶ F. Battaglini στὴν ἐκδοσὴ τῶν *Codices manuscriptori graeci Ottoboniani Bibliothecae Vaticanae*, 1893, σ. 177. Στὰ φύλλα 1-82ν τοῦ χειρογράφου περιλαμβάνονται ἀποσπάσματα πορτολάνων,

2. Ὁ Ἄ. Παπαδόπουλος - Βρετὸς στὴν πρώτη ἐκδοσὴ (1845) τοῦ Καταλόγου του τῶν Ἐκδόσεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 ... ἐκδοθέντων βιβλίων... ἀναφέρει (σ. 39) τὴν ἐκδοσὴ ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τῶν Πατριαρχείων στὴ Κωνσταντινούπολη στὰ 1803 ἐνὸς βιβλίου μετὰ τὸν τίτλο *Τοῦ ναυκλήρου ἐφημερινὴ εἰς τὸ πέλαγος πράξις ἣν ἔχουσιν μέθοδος βραχεῖα καὶ εὐκολοὺς τοῦ νὰ κρατοῦν λογαριασμοὺς τῆς ὁδοπορίας ἐνὸς καραβίου εἰς θάλασσαν μεγάλην...* (Βλ. καὶ Γκίνη-Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, τ. Α', σ. 39 ἀριθ. 238). Εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιὰ βιβλίον ἀντίστοιχο πρὸς τὸ *Μαρτολόγιον* τοῦ βατικανοῦ χειρογράφου. Τὸ βιβλίον ἀναφέρεται ὅτι μεταφράστηκε ἀπὸ τὰ ἰταλικά ἀπὸ τὸν κεφαλονίτη ἱεροδιάκονο Σπυρίδωνα Ζαφάρανα ἀδιὰ προτροπῆς τοῦ κυρ Ἰωάννου Ἀναστασίου Σβορώνου τοῦ λεγομένου Ἀρσένου.

ἀλλὰ τὸ κείμενο σταματᾷ ἀπότομα στὸ τέλος τοῦ φύλλου 82^v. Ὁ καθηγητῆς Delatte εἶχε τὴν τύχη ν' ἀνακαλύψῃ τὴ συνέχεια τῶν πορτολάνων σ' ἓνα ἄλλο χειρόγραφο τοῦ Βατικανοῦ τὸν Codex Ottobonianus ἀριθ. 150 (ποῦ τὸν χαρακτηρίζει μὲ Sigla Ob) στὰ φύλλα 103-109. Στὰ φύλλα 95-102^v, τοῦ δευτέρου αὐτοῦ χειρόγραφου τοῦ Βατικανοῦ περιγράφεται ἡ κατασκευὴ τῶν πανιῶν μιᾶς καραβέλλας.

Τὸ χειρόγραφο τοῦ Βατικανοῦ φαίνεται ὅτι *π ρ ο ο ρ ι ζ ὅ τ α ν ν ἂ τ υ π ω θ ῆ*, γιὰτὶ ἀνάμεσα στὰ φύλλα 1-4 ὑπάρχει ἓνας ἐνδιαφέρων πρόλογος τοῦ ὁποῦ παραθέτουμε παρακάτω τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα μὲ διωρθωμένη μόνον τὴν ὀρθογραφία τους, καί, ἔλαφρά, τὴ σύνταξή τους :

Πρὸς ἐκείνους ὁποῦ θέλουν νὰ γενοῦν τέλειοι ναῦτες.

«Οὐδεὶς ἀνθρώπος ἐγεννήθηκε ποτὲ νὰ ἡξεύρῃ ὅλα τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν κοιλία τῆς μάνας του· ἀμὴ ἀπὸ λίγο, λίγο, ἀναθρέφοντας κατὰ τὴν τέχνην ὁποῦ θέλει καθαεὶς νὰ μάθῃ, καὶ κατὰ τὸ δεκτικὸ τοῦ νοῦ ὁποῦ ἔχει, προκόδει καὶ γίνεται τέλειος εἰς ἐκείνην τὴν τέχνην. Καὶ διὰ τοῦτο, καὶ εἰς τὴν μεγάλην τέχνην καὶ ἀγνωρίστην, λέγω τὴν ναυτικὴν, τὰ κοπέλια ὁποῦ ἐμπαίνουσι νὰ μάθουν ναῦτες, πρῶτα μαθαίνουν νὰ λάμνουν καὶ νὰ κάμνουν σκαρμούς καὶ τροπωτῆρες³ εἰς τὴ δάρκα, καὶ ἀπέκει μαθαίνουν ν' ἀνεδαίνουν ἀπάνω στὰ κατάρτια· καὶ εἰς τὶς ἀντένες καὶ εἰς τὰ σκοινιά... καὶ ἀπὸ λίγο ἀρχίζουν νὰ γνωρίζουν τοὺς ἀνέμους, τοὺς καιροὺς καὶ νὰ κυβερνοῦν...

Λοιπὸν, ὅποιοι μάθει ἐτοῦτα ὅλα ὁποῦ εἴπαμε, γίνεται τέλειος ναύτης. Διὰ τοῦτο, ἐπῆρεν τὸν κόπον ἓνα καλὸς καὶ τελειωμένος ναύτης νὰ γράψῃ εἰς τοῦτο τὸ μικρὸν διβλόπουλον ὅλους ἐκείνους τοὺς τόπους ὁποῦ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ἕως τὶς κολλόνες τοῦ Ἡρακλέος ...ὡς καθὼς τὸ θέλεις ἰδῆ εἰς τοῦτο τὸ διβλίον γεγραμμένα... Πρέπει τό λοιπὸν μεγάλη εὐχαριστία ἐκείνου ὁποῦ ἐπῆρε τόσον κόπον εἰς τὸ ὄφελος ἀλλοφύλων, καὶ ἐκείνου ὁποῦ τὸ ἐτύπωσε μὲ τὲς ἑξοδές του καὶ μὲ τὸν κόπον του· καὶ μεγάλη καταδίκη ἐκείνου ὁποῦ ἤθελε λυπηθῆ ὀλίγην ἑξοδὸν νὰ πάρῃ τέλειον, τίμιον καὶ ἀξιωμένον πρᾶγμα...».

5. Χειρόγραφο τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ

P (Ἄρ. 1416)

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἐξέδωσε πρῶτος ὁ καθηγητῆς Delatte ἀπὸ φωτογραφία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Bibliothèque Nationale, καὶ τὸ περιγράφει ὡς ἑξῆς: «Χειρόγραφο τοῦ XVI αἰῶνος. Ὁ γρα-

3. Τροπωτήρα (ἢ), ἀπὸ τὸ ἀρχ. τροπωτήρ, λουρίδα ἀπὸ σχοινὶ ἢ δέρμα ποῦ συνδέει τὸ κουπὶ τῆς βάρκας μὲ τὸ σκαρμό του.

φεύς του προφανώς τὸ ἀντέγραψε ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ XV αἰῶνος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν τύπο τῆς γραφῆς τοῦ φύλλου 78 ὅπου ὁ ἀντιγραφεὺς μιμήθηκε τὸ κείμενο ποὺ ἀντέγραψε. Οἱ πορτολόανοι, ἢ μάλλον τ' ἀποσπάσματα τῶν πορτολόανων ποὺ περιέχονται στὸ χειρόγραφο αὐτό, καταλαμβάνουν 85 φύλλα, φαίνεται δὲ ὅτι ἔχουν χαθῆ πολλά φύλλα τόσο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ κώδικος».

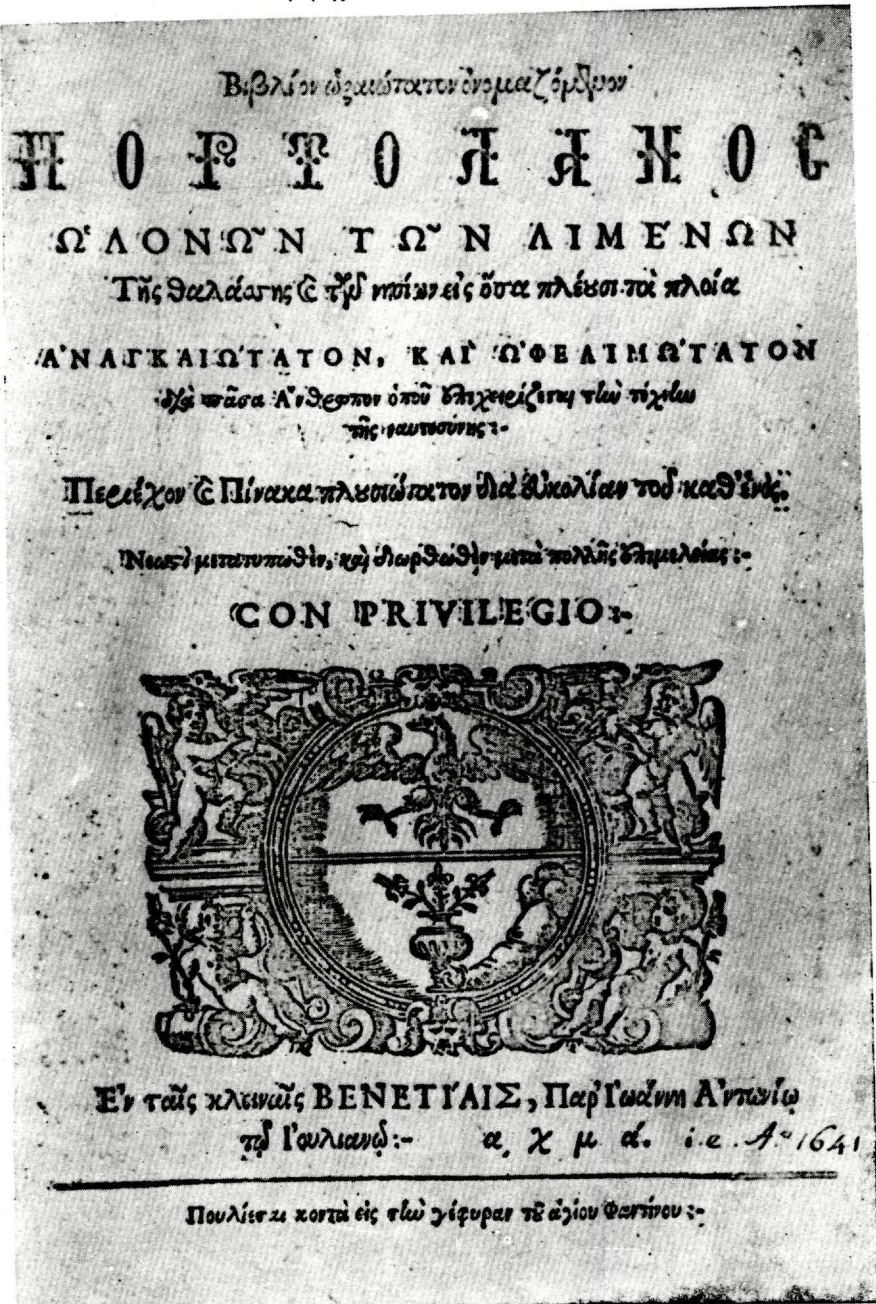
6. Χειρόγραφο τῆς πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τοῦ *Leyde* (᾽Ολλανδίας) (Codex Vossianus Graecus O.12)

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τὸ ἐμνημόνευσε πρῶτος ὁ Dr. K. A. de Meyier στὸ ἔργο του *Bibliotheca Universitatis Leidensis, Codices Vossiani Graeci et miscellanei*, Lugduni Batavorum 1955, σ. 212, ἀλλὰ τὸ ἐμελέτησε πρῶτος ὁ καθηγητῆς Delatte μὲ τὴ βοήθεια τῶν κ. κ. I. Καλλέρη, διευθυντοῦ τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Μ. Μανούσακα, τ. Διευθυντοῦ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (καθηγητοῦ τώρα, στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης) καὶ τοῦ κ. Β. Σκουδαρᾶ, συντάκτου τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας. Ἀπαρτίζεται ἀπὸ 143 φύλλα (φφ. 1-118 καὶ 121-145) καὶ ἡ γραφὴ τοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ὁ Ἀναγνώστης Πάγκαλος ποὺ ὑπογράφει στὰ φύλλα 118 καὶ 145 τοῦ χειρογράφου. Σχολιάζοντας τὸ ὄνομα τοῦ γραφέως ὁ καθηγητῆς Delatte γράφει ὅτι ἐρεύνησε σχετικὰ τὸ διβλίο *Griechische Schreiber*—τῶν Vogel und Gardhausen, καὶ βρῆκε μόνο ἓνα Πάγκαλο γραφέα γνωστὸ στὰ 1508, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ γραφέως αὐτοῦ ἦταν Νεκτάριος μοναχός. Προφανῶς δὲν θὰ πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο γραφέα, δεδομένου ὅτι τὸ χειρόγραφο τοῦ Leyde γράφτηκε, ὅπως ἀναφέρει ὁ καθ. Delatte, στὰ 1553, δηλ. 45 χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸ ἔτος ποὺ σημειοῦται ὡς γραφεὺς ὁ μοναχός Νεκτάριος Πάγκαλος.

Ἐν τῷ Codex Leidensis περιέχει καὶ δύο κεφάλαια ποὺ δὲν συναγτῶνται στοὺς ἄλλους χειρόγραφους κώδικες: Ἐνα κεφάλαιο μὲ συνῆχεια τῆς περιγραφῆς τῶν ἀκτῶν τῆς Καραμανίας (μετὰ τὸ τέλος τῆς «Σουρίας» [Συρίας]) καὶ ἓνα κεφάλαιο γιὰ τὴ Μαύρη Θάλασσα.

7. Χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς θεσσαλικῆς Ζαγοράς (᾽Αριθ. 46).

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τὸ μνημόνευσε πρῶτος ὁ Κ. Δυοβουνιώτης στὸν Κατάλογο τῶν κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ζαγοράς ποὺ ἐδημοσίευσε στὸν «Νέο Ἑλληνομνήμονα», τ. 13 (1916), σ. 250. Ὁ Κ. Δυοβουνιώτης περιγράφει τὸν κώδικα αὐτὸν ὡς ἐξῆς: «Χρτ. 0.16 X 0,11 Αἰῶνος XVIII φύλλα 85. Ἀρχὴ ἀνεπίγραφος. «Ἀρχὴ τοῦ

Πίν. 3. Ἐξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1641. Ἐκδοσις τοῦ τυπογράφου Ι. Α. Ἰουλιανοῦ.
(Ἀντίτυπὸ Βιβλιοθήκης Βρετανικοῦ Μουσείου)

ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ Η' Τ Ο Ι

Βιβλίοι, ὅπῃ περιέχει ὁὔ ΛΙΜΕ'ΝΑΣ τῆς Θαλάσσης,
τὸ δίκαισμα ὅπῃ εἶναι ἀπὸ Τόπου εἰς Τόπον, ἢ ἄλλα
πολλὰ Χρήσιμα εἰς ταύτῃ τὴν ὑπόθεσιν.

Ε' Ν Ε Τ Γ Η Σ Ι, 1729.

Παρο' Νικολάω τῷ Σάρω. α ψ κ θ'.

CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Πίν. 4. 'Εξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1729. Ἐκδοση τοῦ τυπογράφου Νικολάου Σάρου.
(Ἀντίτυπο Βιβλιοθήκης Βρετανικοῦ Μουσείου)

πορτολάνου τὸν ὁποῖον διαλέγεται τοὺς κάβους πουνέντε, λευάντε». ... Στάχωσις θυρσίνη».

Ὁ καθηγητὴς Delatte θεωρεῖ ὅτι ὁ κώδιξ αὐτὸς εἶναι τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ὄχι τοῦ 18ου αἰῶνος ὅπως τὸν θεωρεῖ ὁ κ. Κ. Δυσβουνιώτης. Τῇ γνώμῃ του αὐτὴ τὴ βασίζει σὲ διεξοδικὴ γνωμάτευση τοῦ κ. Β. Σκουβαρᾶ καὶ τοῦ παλαιογράφου κ. Α. Daïn. Τὸ χειρόγραφο ἀπαρτίζεται ἀπὸ 87 φύλλα (καὶ ὄχι ἀπὸ 85 ὅπως ἀναφέρει ὁ Κ. Δυσβουνιώτης) καὶ σταματᾷ ἀποτόμως στὸ τέλος τοῦ φύλλου 87^v, πρᾶγμα πὸν δείχνει ὅτι ὑπῆρχε καὶ συνέχεια πὸν χάθηκε.

Στὸ περιθώριο τοῦ φύλλου 846-85α (κατὰ τὸν Κ. Δυσβουνιώτη) ἢ τοῦ φύλλου 86^v, (κατὰ τὸν καθηγητὴ Delatte) ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει ἐμοῦ Γρηγορίου ἱερομονάχου καὶ πρωτοσυγκέλλου τοῦ Ἁγίου Προϊλάβου κλπ». Ὁ Γρηγόριος αὐτὸς, σύμφωνα μὲ ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Β. Σκουβαρᾶ πρὸς τὸν καθηγητὴ Delatte (ξ. ἀ. σ. 59 Compléments) ἦταν πρωτοσύγκελλος τοῦ μητροπολίτου Προϊλάβου (Βραΐλας) Καλλίνικου πὸν καταγότανε ἀπὸ τὴ Ζαγορᾶ καὶ πὸν στὰ 1743 (16 Ἰανουαρίου — 27 Ἰουλίου) ἀνήλθε στὸν Οἰκουμενικὸ θρόνον. Ὁ πατριάρχης Καλλίνικος μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ θρόνον καὶ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν ἔξορία, ἔζησε τὰ τελευταῖα του χρόνια στὴ Ζαγορᾶ καὶ ἐχάρισε στὴ σχολὴ τῆς τῆ βιβλιοθήκης του. Ὁ κώδιξ ἔχει τὴν ἐπιγραφή «Καὶ τόδε τοῦ σχολείου τῆς Σωτείας Ζαγορᾶς» (σὲ μονόγραμμα ἀπαρτιζόμενον ἀπὸ σύμπλεγμα τῶν γραμμάτων Σ καὶ Ζ). Σωτεία ἦταν τὸ ὄνομα τῆς Ζαγορᾶς στὸ 18ο αἰῶνα.

4. Γιὰ τὸν πατριάρχη Καλλίνικο ὁ κ. Σκουβαρᾶς ἔχει ἔτοιμη ἀνέκδοτη μονογραφία μὲ τὸν τίτλο Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Καλλίνικος Γ' καὶ ἡ ἐποχὴ του. Ὁ Μανουὴλ Γεδεών στοὺς πατριαρχικοὺς του Πίνακες τὸν ἀναφέρει ὡς Καλλίνικο Δ' καὶ χαρακτηρίζει ὡς Καλλίνικο Γ' τὸν νάξιο μητροπολίτη Ἡρακλείας πὸν ἐξελέγη πατριάρχης στὰς 19 Νοεμβρίου 1726 ἀλλὰ πέθανε τὴν ἴδια ἡμέρα τῆς ἐκλογῆς του ἀπὸ τὴν πολλὴ συγκίνηση. Σύμφωνα μὲ προφορικὴ ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Σκουβαρᾶ στὸν γράφοντα, ὁ πατριάρχης Καλλίνικος ὑπέγραφε πάντοτε ὡς Καλλίνικος Δ' καὶ ὄχι ὡς Καλλίνικος Δ', γιὰτὶ ὁ ὁμώνυμος προκατόχος του δὲν ἐπρόλαβε νὰ πάρῃ τὸ μεγάλο μῆνυμα, καὶ συνεπῶς δὲν ἐπατριάρχευσε στὴν πραγματικότητά.

5. Ὁ πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριάρχου Γρηγόριος, καὶ αὐτὸς Θεσσαλὸς ἀπὸ τὸ Πουρὶ τοῦ Βόλου, συνώδευσε τὸν Καλλίνικο στὴ Ζαγορᾶ, καὶ, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ προϊσταμένου του, ἐχάρισε καὶ αὐτὸς τὰ βιβλία του καὶ τὰ χειρόγραφα του στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Ζαγορᾶς, καὶ μαζί μ' αὐτὰ καὶ τὸν Πορτολάνο. (Προφ. ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Β. Σκουβαρᾶ στὸν γράφοντα).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΕΝΤΥΠΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΙ

Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ περιγράφονται ἕξ ἔντυποι πορτολάνοι. Οἱ 4 ἀπὸ αὐτοῦ, τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνος, μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Legrand στὴν Ἑλληνικὴ του Βιβλιογραφία. Ὁ πέμπτος πορτολάνος, τοῦ 18ου αἰῶνος ἀγνοεῖται τελείως ἀπὸ τὸν Legrand καὶ ὀφείλω τὴν ἀνακοίνωσή του στὴν εὐγενεικιά καὶ πρόθυμη συμβολή τοῦ κ. Κ. Μέρτζιου τῆς Βενετίας. Τέλος ὁ ἕκτος πορτολάνος τοῦ 1800 (χωρὶς ἔτος ἐκδόσεως, ἀλλὰ χρονολογημένος στὰ 1800 ἀπὸ τὸν κ. Κ. Μέρτζιο) ἀγνοεῖται ἀπὸ τοὺς Γκίνγν—Μέξαν στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ 1800—1863.

1.— ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ:— | CON GRATIA, ET PRIVI-
1573 LEGIO|del Illustrissimo Dominio, che nessuno non|
possì stampar la presenta opera sotto le|pene contenute
in esso priuilegio.|IN VENETIA, 1573, Nel mese di Zugno.
Σχ. 4ο. Φύλλα 179. (Πίν. ἀριθ. 2).

Εἶναι ἡ πρώτη γνωστὴ ἔντυπη ἔκδοση ἑλληνικοῦ πορτολάνου στὴν ὁποία εἶναι ἀφιερωμένο τὸ Κεφάλαιο Γ' τῆς μελέτης αὐτῆς. Ἐκδότης καὶ πιθανὸς συγγραφεὺς μέρους τοῦ πορτολάνου εἶναι ὁ Δημήτριος Τάγιας ἀπὸ τὴν Πάργα. Τὸ μοναδικὸ γνωστὸ ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς θρῖσκειται σήμερα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ (P. VIII,66). Ὁ Legrand τὴν ἀναφέρει ὑπ' ἀριθ. (152) στὸ 6' τόμο τῆς Bibliographie Hellénique... XV et XVI siècles καὶ μολονότι τὴ χαρακτηρίζει ὡς τὴ πρώτη γνωστὴ ἔντυπη ἔκδοση, δὲν ἀποκλείει ἐν τούτοις τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἄλλης προγενεστέρας ἐκδόσεως. Μέχρι σήμερα ὁμοῦ δὲν παρουσιάσθηκε ἄλλη προγενέστερη ἔντυπη ἔκδοση καὶ ἔτσι νομίζουμε ὅτι ἡ ἔκδοση αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὀριστικὰ ὡς ἡ πρώτη ἔντυπη ἔκδοση ἑλληνικοῦ πορτολάνου.

Ὁ Σ. Λάμπρος («Νέος Ἑλληνομνήμων», 11 (1914) σ. 65 σημ. 1) ἀναφέρεται στὴν ἔκδοση αὐτὴ τοῦ πορτολάνου, ἀλλὰ τὴν θεωρεῖ ἐσφαλμένα ὡς «μεταγενεστέραν ἔκδοσιν τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ 1558» (;) καὶ γράφει: «Δὲν σώζεται μὲν ἀντίτυπον τῆς ἐκδόσεως ταύτης (τοῦ 1558) ἀλλὰ τὸ ἔτος ταύτης γινώσκειται ἐκ τῶν πρώτων στίχων τοῦ ἐμμέτρου προλόγου τοῦ Δημητρίου Τάγια τῶν προτασσομένων τῶν μεταγενεστέρων ἐκδόσεων». Ἀλλὰ, ὁ Δημήτριος Τάγιας ἀναφέρει στὸ πρόλογό του ὅτι τὸ χειρόγραφο τοῦ πορτολάνου περιῆλθε στὰ χέρια του στὰ 1559 («στοὺς χίλιους πεντακόσιους πενήντα ὀκτὼ καὶ μία..»)

και τὸ τύπωσε στὰ 1573 χωρὶς ν' ἀναφέρεται σὲ προγενέστερη ἔντυπη ἔκδοση. Καὶ συνεχίζει ὁ Σ. Λάμπρος, ἐσφαλμένα πάντοτε: «..Ἔπονται δὲ εἰς τὴν ἔκδοσιν ἐκείνην τοῦ 1558, ἢ τοῦ 1573 (Legrand ἔνθ' ἀν. σελ. 15 (τὸ σωστὸ εἶναι σελ. 16) κ. ἔ., ἢ τοῦ 1729 ...καὶ ἡ παρὰ τῷ ἐν Βενετίᾳ τυπογράφῳ Νικολάῳ Γλυκεῖ ἦτις εἶναι μὲν ἀχρόνιστος, ἀλλὰ φαίνεται τυπωθεῖσα τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος». Γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτὴ ὁ Σ. Λάμπρος παραπέμπει στὴ Νεοελληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ Α. Παπαδοπούλου—Βρετοῦ (ὀρθῶς Ἄριθ. 317, σελ. 115) καὶ στὸν Legrand (Bibliographie Hellénique.. XV—XVI siècles) σελ. 16 σημ. 3 ἐσφαλμένα, ἀντὶ πιθανῶς στὸν 5ο τόμο (1903) τῆς Bibliographie Hellénique ...XVII siècle, σ. 23 σημ. 3).

2. ΠΟΡΤΟΛΑΝΟ|ΟΛΟΥΝΩΝ ΤΩΝ|ΛΙΜΕΝΩΝ. | Τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νησιῶν εἰς ὄσα πλέουσι τὰ πλοῖα, νεωστὶ|
1618 διορθωθὲν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας|Τυπωθὲν ἐν Βενε-
ταίαις Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Πινέλλῳ. |αχιή. Σχ. 4ο. Φύλλα 94.

Ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Legrand στὸν πρῶτο τόμο τῆς Bibliographie Hellénique...XVII siècle. (Ἄριθ. 98 σελ. 133-134). Ὁ ἔμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια, δημοσιεύεται ὄχι στὴν ἀρχή, ἀλλὰ στὸ προτελευταῖο φύλλο (93-93^v). Στὸ τελευταῖο φύλλο (94) δημοσιεύεται ὁ Πίναξ τῶν περιεχομένων. Ἐνα μόνον ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς εἶναι γνωστὸ κατὰ τὸν Legrand καὶ θρίσκειται (ἢ μάλλον βρισκότανε στὰ 1894 ὅταν κυκλοφόρησε ὁ τόμος αὐτὸς τῆς Βιβλιογραφίας) στὴ Βιβλιοθήκη Angelica τῆς Ρώμης (BB.12.2*).

3. Βιβλίον ὠραιώτατον ὀνομαζόμενον|ΠΟΡΤΟΛΑΝΟ|ΩΛΟ-
1641 ΝΩΝ ΤΩΝ ΛΙΜΕΝΩΝ|Τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νησιῶν εἰς
ὄσα πλέουσι τὰ πλοῖα. |ΑΝΑΓΚΑΙΩΤΑΤΟΝ, ΚΑΙ ΩΦΕΛΙ-
ΜΩΤΑΤΟΝ|διὰ πᾶσα ἄνθρωπον ὁποῦ ἐπιχειρῆται τὴν τέχνην|τῆς
ναυτοσύνης:—|Περιέχον καὶ Πίνακα πλουσιώτατον διὰ εὐκολίαν τοῦ
καθ' ἑνὸς. |Νεωστὶ μετατυπωθὲν, καὶ διορθωθὲν μετὰ πολλῆς ἐπιμε-
λείας:—|CON PRIVILEGIO:—Ἐν ταῖς κλειναῖς ΒΕΝΕΤΙΑΙΣ,
Παρ' Ἰωάννη Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ: - αχιμά. |Πουλίεται κοντὰ εἰς τὴν
γέφυραν τοῦ ἁγίου Φαντίνου:—Σχ. 4ο Φύλλα 82. (Πίν. ἀριθ. 3).

Ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Legrand στὸν πρῶτο τόμο τῆς Bibliographie Hellénique...XVII siècle (Ἄριθ. 306) σελ. 420-421). Ὁ ἔμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια, λείπει ἀπὸ τὴν ἔκδοση αὐτὴ. Ἀντιθέτως ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἀφιέρωση τοῦ ἐκδότου (καὶ τυπογράφου):

ΠΑΣΙ ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΥΣΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ
ΒΙΒΑΙΟΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΤΑΤΟΙΣ ΓΡΑΙΚΟΙΣ.

ΒΛΕΠΟΝΤΑΣ τὴν θερμὴν ἀναζήτησιν ὁποῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν μου ἐγένετο ἀπὸ τὴν εὐγενεῖαν σας διὰ τὸ παρὸν Βιβλίον ὀνομαζόμενον Πορτολάνος, ἠθέλησα (μὴν φειδόμενος οὐδεμίαν ἐξόδου,) νὰ δείξω μὲ ἔργον, καθὼς καὶ προτίτερα ὑποσχέθηκα, τὴν εὐλάβειαν καὶ προθυμίαν ὁποῦ ἔχω εἰς τὸ ὀρθοδοξώτατον γένος τῶν Γραικῶν (καθὼς ἔδειξαν καὶ οἱ προγεννήτωρές μου) μὲ τὸ ἀνατυπῶσω τὸ ὠφελειμώτατον τοῦτο βιβλίον, μάλιστα δὲ καὶ ἀναγκαιώτατον διὰ ὄλους ἐκείνους ὁποῦ ἐπιχειρίζονται τὴν θαυμαστὴν τέχνην τῆς ναυτικῆς· ἐπειδὴ καὶ διαμέσου ἐτούτου τοῦ βιβλίου ὕμφορεῖ ὁ καθ' εἰς μὲ εὐκολίαν καὶ ἀναμαρτήτως νὰ κατ' εὐδοθῆ εἰς κάθε μέρος τοῦ κόσμου ὁποῦ νὰ ἐπιθυμεῖ. Δεχθῆτε τὸ λοιπὸν, ὀρθοδοξώτατοι Χριστιανοί, τὴν προθυμίαν μου, τάζοντας τῆς εὐγενείας σας πῶς ἀπὸ ἐδῶ καὶ ὀμπρὸς ὁποῦ κάθε ἐμπόδιον ἐδείωξα, πάντοτε θέλω ἔσται ἄγρυπνος εἰς κάθε ὑπηρεσίαν σας. Ἐρῆρωσθε οἱ ἀναγινόμενοι, ἐν ταῖς κλειναῖς Ἑνεταῖς, ἀρχά. Ἐν Μηνί Ἰουλίῳ λα'

Τῆς εὐγενείας σας δοῦλος προθυμώτατος
Ἰωάννης Ἀντώνιος ὁ Ἰουλιανός:—

Ἐν ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς βρισκότανε κατὰ τὸν Legrand στὴν ἰδιωτικὴ του βιβλιοθήκη, καὶ ἄλλο ἓνα βρίσκεται ἀκόμη καὶ σήμερα (Delatte, ἔ. ἀ., σ. XVII) στὴν Πανεπιστημιακὴ βιβλιοθήκη τοῦ Leyde (541 F 12). Ὁ κ. Ν. Δεβλέτογλου ποῦ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ ἐρευνήσῃ κατὰ παράκλησίν μου στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου στὸ Λονδίνο, βρῆκε ἐκεῖ ἀκόμα ἓνα ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς (571, e 3) (1).

4. ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ|ΗΤΟΙ|Βιβλίον, ὁποῦ περιέχει τοὺς ΔΙ-
1729 ΜΕΝΑΣ τῆς Θαλάσσης,|τὸ διάστημα ὁποῦ εἶναι ἀπὸ Τόπον
εἰς Τόπον, καὶ ἄλλα|πολλὰ Χρήσιμα εἰς ταύτην τὴν ὑπόθε-

1. Δὲν ἀποκλείεται τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου νὰ εἶναι τὸ ἀντίτυπο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Legrand. Στὸ πίσω μέρος τοῦ τίτλου, βρίσκεται τυπωμένη μιὰ ξυλογραφία ποῦ θυμίζει τὴν εἰκόνα τοῦ Καζαμία σὲ μεταγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ ἡμερολογίου. Κατὰ τὸν Legrand ἡ ξυλογραφία αὐτὴ εἶναι παρμένη ἀπὸ ἓνα ἰταλικὸ βιβλίον ποῦ ἐξεδόθη στὰ 1525 στὴ Βενετία μὲ τὸν τίτλο «Lunario al modo de Italia calculato, composto nella città di Pesaro per lo eccellentissimo dottore maestro Camillo di Leonardis e da quello revisto etc.» (βλ. σχετικὰ τὸν Πίν. Ἀριθ. 4 (Πορτολάνος Ἀριθ. 4) ὁποῦ ἡ ἴδια ξυλογραφία τοῦ «Καζαμία», δημοσιεύεται στὸ ἐξώφυλλο τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1729).

Σ. Ι. Μακρυμέγαλος, ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΙ

ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ

Η' Τ Ο Ι

Β Ι Β Λ Ι Ο Ν,

Ο ΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟΥΣ ΔΙΜΕΝΑΣ
ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ,

Τὸ διάστημα ὅπου εἶναι ἀπὸ Τόπου εἰς Τόπον, ἔ
ἀλλὰ πολλὰ Χρῆσιμα εἰς ταυτῶ
τῶν Ἰ'πόθεσιμ.

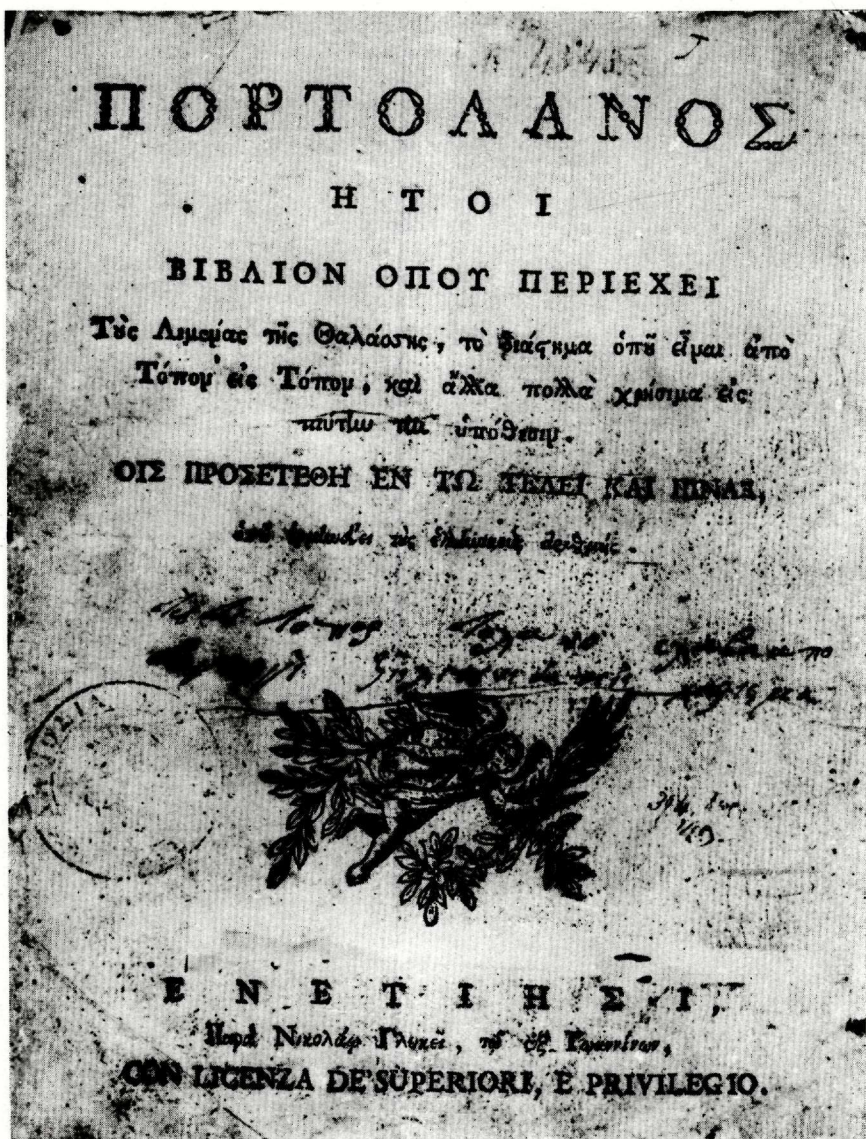
Νῦν Πρῶτον Τύποις τυπωθεῖς.

α ψ π'. Ε'ΝΕΤΙ'Η ΣΙΝ, 1780.

ΠΑΡΑ' ΝΙΚΟΛΑΪΩ, ΓΑΤΚΕΙ' ΤΩ, ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ.
CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Πίν. 5. 'Εξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1780.' Ἐκδοσὴ τοῦ τυπογράφου Νικολάου Γλυκέος.
(Ἀντίτυπο Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης)

Πίν. 6. Ἐξώφυλλο Πορτολάνου τοῦ 1800. Ἐκδοση τοῦ τυπογράφου Νικολάου Γλυκοῦ.
(Ἀντίτυπο Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν)

σιν. | ΕΝΕΤΙ ΗΣΙ 1729. Παρά Νικολάφ τῷ Σάρφ. αψκθ'. | CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO. Σχ. 4ο φύλ. (;) (Πίν. ἀριθ. 4).

Τὴν ἔκδοση αὐτὴ τὴν ἀναφέρει ὁ Legrand στὸν πρῶτο τόμο τῆς «Bibliographie Hellénique... du XVIII siècle». (*Αριθ. 192) σ. 226, ὄχι ὅμως ἀπὸ αὐτοψία, ἀλλὰ ἀπὸ ἀνακοίνωση τοῦ Α. Παπαδοπούλου—Κεραμέως ὁ ὁποῖος τὸν ἐπληροφόρησε ὅτι ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ὑπῆρχε στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Καλλιπόλεως.

Τὴν ἴδια ἔκδοση ἀναφέρει καὶ ὁ Ἄνδρέας Παπαδόπουλος—Βρετος στὴν πρώτη ἔκδοση (*Αθῆναι 1845) τοῦ Καταλόγου του, σ. 15, *Αριθ. 129 μὲ τὴν ἴδια ἀτελῆ περιγραφή τοῦ Legrand, δηλ χωρὶς ἀριθμὸ φύλλων, καὶ χωρὶς ν' ἀναφέρῃ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου, δηλ. ἂν περιέχῃ τὸν ἔμμετρο πρόλογο τοῦ Τάγια κλπ. Προφανῶς ὁ Legrand ἀντέγραψε τὴν περιγραφή ἀπὸ τὸν Α. Παπαδόπουλο—Βρετό. Τὴν ἔκδοση αὐτὴ τὴν ἐπαναλαμβάνει ὁ Βρετός στὴ δευτέρα καὶ πληρέστερη ἔκδοση τῆς Βιβλιογραφίας του ποὺ ἐξέδωσε στὰ 1854-1857 στὰς Ἀθῆνας μὲ τὸν τίτλο *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*. (σ. 46 β' μέρους *Αριθ. 89).

Ὁ φίλος κ. Ν. Δεβλέτογλου εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ ἐρευνήσῃ κατόπιν ὑποδείξεώς μου στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου τοῦ Λονδίνου, καὶ νὰ διαπιστώσῃ ὅτι ὑπάρχει ἐκεῖ ἀντίτυπο τῆς σπανιωτάτης αὐτῆς ἐκδόσεως τοῦ Πορτολάνου. Τὸ ἀντίτυπο αὐτὸ εἶναι μοναδικὸ καὶ σημειώνεται στὸν Κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης μὲ τὸ ἐπίσημα 870 h. 12. Ὁ κ. Δεβλέτογλου εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ προμηθευθῇ καὶ νὰ μοῦ στείλῃ ἓνα φωτοστατικὸ ἀντίτυπο τοῦ ἐξωφύλλου τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς. Ὁ ἔμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια δημοσιεύεται στὸ φύλλο α2 καὶ ἐπακολουθεῖ «Ὁ Πίνακας». Στὸ ἐξώφυλλο δημοσιεύεται ἡ ξυλογραφία τοῦ Καζαμία, ποὺ ὑπάρχει καὶ στὴ προηγούμενη ἔκδοση τοῦ 1641.

5. ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ|ΗΤΟΙ|ΒΙΒΛΙΟΝ,|ΟΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΕΙ
1780 ΤΟΥΣ ΛΙΜΕΝΑΣ|ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ,|Τὸ διάστημα ὁποῦ
εἶναι ἀπὸ Τόπον εἰς Τόπον, καὶ ἄλλα πολλὰ Χρήσιμα εἰς
ταύτην|τὴν Ὑπόθεσιν. |Νῦν Πρῶτον Τύποις τυπωθεῖς. αψπ'. ΕΝΕΤΙ-
ΗΣΙΝ, 1780. |ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΦ ΓΑΥΚΕΙ Τῷ ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. |CON
LICENZA DE' SUPERIORI. Σχ. 8ο σελ. ζ'+183. (Πίν. ἀριθ. 5).

Τὴν ἔκδοση αὐτὴ τὴν ἀγνοεῖ τελείως ὁ Legrand. Τὴν ὑπαρξὴ τῆς διεπίστωσε πρῶτος ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος στὴ σημαντικώτατη ἀνακοίνωσή του *Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον* («Ἑπειρωτικὰ Χρο-

νικά» τ. 11 (1936), σ. 329 - 330). 'Ο κ. Μέρτζιος αναφέρει ότι υπάρχουν στη Βενετία δύο αντίτυπα της έκδοσεως αυτής, τὸ ἓνα στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Πρεσβυτερίου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βενετίας, καὶ τὸ ἄλλο στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη (*Αριθ. 225 C. 193). Σχολιάζοντας ὁ κ. Μέρτζιος τὴ μνεία «Νῦν πρῶτον τύποις τυπωθεὶς» ποὺ σημειώνει ὁ Γλυκὺς στὸ ἐξώφυλλο τῆς έκδοσεως αὐτῆς παρατηρεῖ, σὲ ὑποσημείωση (ἔ. ἀ. σ. 330 σημ. 1) τὰ ἐξῆς: «Οἱ Βρετὸς καὶ Legrand διατείνονται ὅτι δὲν εἶναι ἡ πρώτη αὐτῆς ἔκδοσις τοῦ Πορτολάνου, ἀλλ' ὅτι ἐξεδόθη τῷ 1729 παρὰ τοῦ Μπόρτολι, ἰδιοκτῆτου ὡς εἶδομεν (*Ηπ. Χρ. τ. Ι' σ. 47 ὑποσημ. 1) τοῦ τυπογραφείου τοῦ φέροντος τὴν ἑπωνυμίαν τοῦ ἱδρυτοῦ Νικολάου Σάρου. Δὲν σημειώνουν ἕμως παρὰ τίνι Βιβλιοθήκῃ εὐρίσκεται ἡ ἔκδοσις αὐτῆς». Παρατηροῦμε σχετικὰ ὅτι οἱ Βρετὸς καὶ Legrand δὲν διατείνονται ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ Πορτολάνου, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν ἀγνοοῦν καὶ δὲν τὴν ἀναφέρουν καθόλου. Γνωρίζουν ὅμως καὶ ἀναφέρουν τὴν προηγούμενη ἔκδοσις τοῦ 1729, ὃ δὲ Legrand μνημονεύει ὅτι σύμφωνα μὲ σχετικὴ ἀνακοίνωση τοῦ Α. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, ἀντίτυπο τῆς έκδοσεως αὐτῆς ὑπῆρχε στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καλλιπόλεως. (Βλ. παραπάνω (σ. 139) Πορτολάνο ἀριθ. 4).

'Ο κ. Μέρτζιος εἶχε τὴν καλωσύνη ν' ἀνταποκριθῆ πρόθυμα σὲ παράκλησίν μου νὰ μοῦ στείλῃ μικροφίλμ τοῦ ἐξωφύλλου καὶ τῶν σελίδων α - στ' τῆς έκδοσεως αὐτῆς, καὶ τὸν εὐχαριστῶ θερμότατα γιὰ τὴν φιλικὴ του ἐξυπηρέτηση. Στὶς σελίδες γ' - δ' δημοσιεύεται ὁ ἔμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια, καὶ στὶς σελίδες ε' - ζ' «'Ο Πίνακας τοῦ Πορτολάνου».

Σὲ μιὰ ἄλλη ὑποσημείωσή του (ἔ. ἀ., σ. 330 σημ. 3) ὁ κ. Μέρτζιος γράφει τὰ ἐξῆς: «'Ο Πορτολάνος ἐξετυπώθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἑνετο—ἰταλικὴν διάλεκτον τῷ 1490 καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν ὀμιλουμένην ἑλληνικὴν τῷ 1559 παρὰ τοῦ ἐκ Πάργης Δημητρίου Τάγια...». 'Ο κ. Μέρτζιος δὲν διευκρινίζει ποιά εἶναι ἡ ἑνετοῖταλικὴ ἔκδοσις τοῦ Πορτολάνου τοῦ 1490 ποὺ ἀναφέρει (νὰ πρόκειται ἄραγε γιὰ τὸν Πορτολάνο τοῦ Rizo;). Ἡ πληροφορία του ὅμως ὅτι ὁ Δημήτριος Τάγιας «μετέφρασε» τὸν ἰταλικὸ Πορτολάνο στὰ ἑλληνικά, δὲν φαίνεται ἀκριβής, γιὰτὶ ὁ ἴδιος ὁ Τάγιας στὸν ἔμμετρο πρόλόγόν του (στὸν ὁποῖο παραπέμπει ὁ κ. Μέρτζιος), ἀναφέρει ὅπως εἶδαμε, ὅτι ὁ ἴδιος ἀπλῶς ἐξέδωσε τὸ χειρόγραφο τοῦ ἑλληνικοῦ πορτολάνου ποὺ ἔπесе στὰ χέρια του.

6. ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ|ΗΤΟΙ|ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΠΟΥ ΠΕΡΙΕΧΕΙ

1800 Τους Διμένους τῆς Θαλάσσης, τὸ διάστημα ὅπου εἶναι ἀπὸ

Τόπων εἰς Τόπον, καὶ ἄλλα πολλὰ χρήσιμα εἰς ταύτην τὴν
 ὑπόθεσιν. | ΟΙΣ ΠΡΟΣΕΤΕΘΗ ΕΝ ΤΩ ΤΕΛΕΙ ΚΑΙ ΠΙΝΑΞ ὅπου ἐρμη-
 νεύει τοὺς ἑλληνικοὺς ἀριθμοὺς: | ΕΝΕΤΙΗΣΙ, | Παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ, τῷ
 ἐξ Ἰωαννίνων, CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILE-
 GIO. Σχ. 8ο σ. 160 (Πιν. ἀριθ. 6).

Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ εἶναι ἀχρονολόγητη. Τὸ ἔτος 1800 ὡς ἔτος ἐκδόσεώς της, τὸ ἀναφέρει ὁ Κ. Μέρτζιος στὴ μελέτη τοῦ «Κατάλογος τῶν ἐκδόσεων Ν. Γλυκέος» ποῦ δημοσιεύθηκε στὸ 10 τόμο τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν» (1935), σ. 131 ἀριθ. 396. Ὁ Γλυκὺς στὸν κατάλογό του «τῶν κοινῶν βιβλίων τῆς τυπογραφίας Νικολάου Γλυκῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων» ποῦ ἐξέδωσε στὰ 1812 στὴ Βενετία, καὶ ποῦ τὸν ἀναδημοσίευσεν ὁ Κ. Μέρτζιος στὸν ἴδιον τόμο τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν», (σ. 169) ἀναφέρει μεταξὺ τῶν βιβλίων ποῦ προσφέρει, καὶ τὸν Πορτολάνο καὶ τὸν διατιμᾶ «8 λίτρες»². Οἱ Γκίνης — Μέξας ἀγνοοῦν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ στὴν «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία» των, καὶ δὲν τὸ περιλαμβάνουν οὔτε εἰς τ' ἀχρονολόγητα βιβλία ποῦ καταχωρίζουν στὸν 3ο τόμο. Ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου, ποῦ τὸ θεωροῦμε μοναδικό, ὑπάρχει στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, καὶ φυλάγεται, λόγῳ τῆς σπανιότητός του, στὴν αἴθουσα τῆς Διευθύνσεως τῆς Βιβλιοθήκης. Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου, μετὰ τὸ ἐξώφυλλο, ὑπάρχει ὁ ἔμμετρος πρόλογος τοῦ Δημητρίου Τάγια, καὶ ἀκολουθεῖ «Ὁ Πίνακας τοῦ Πορτολάνου». Στὴ σ. 160 ὑπάρχει «Πίναξ τῶν λογαριασμῶν τῶν ἑλληνικῶν ψηφίων». Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ σφάλματα καὶ φαίνεται ὅτι δὲν πέρασε ἀπὸ μάτι διορθωτοῦ. Γιὰ ἐνδειξὴ, παραθέτουμε τὴν ἀρχὴ τῆς περιγραφῆς τῆς Μυκόνου: (σ. 104). «Τὸ νησί τῆς Μοίκονος. Ἡ Μοίκονος εἰς τὴν μερέα τῆς τραμουντάνας ἔχει δύο βουνόπουλα τζοιμαρόλοια καὶ εἰς τὴν μερέα τοῦ γαρμπῆ κάμνη δύο κεφάλια καὶ εἰς τὴν μέση χαμηλάδα· εἰς τὸ ἀκροτήρι τοῦ λεβάντε ἔχει νησόπουλα β' τὸ ἓνα τὸ λέγουν τραγονήσι καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὸν ποδία καὶ περνοῦν μέσα τὰ δύο τὸ κάστρο, εἰς τὴν μερέαν τοῦ πουνέντε ἔχει σπιάτζα εἰς τὸ βράχος ἀπάνω, καὶ ὅταν ὑπᾶς εἰς τὸ κάστρο ἀφείνης τὰ ζερβά σου καὶ δεξιὰ σου ἀφείνης τὸ ἀκροτήρι καὶ ὑπᾶς ἀπάνω εἰς τὸ δυκόποι καὶ ράξεις εἰς φούντος ὀργιαὶς ζ' καὶ εἶναι καλὸς λυμιώνας

2. Ἐνα χρυσὸ λουδοβίκι εἶχε 24 λίβρες. Βλ. Γ. Δημακοπούλου Προσπάθειαι νομισματοκοπίας κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν Ἀθήναι 1963, σ. 13 ὑποσ.

3. Συνεπῶς 8 «λίτρες» ἰσοδυναμοῦσαν μὲ τὸ 1/3 τοῦ χρυσοῦ εἰκοσαφράγκου.

και κάμε νά ποιήσης τὰ πλωρήσια σου εἰς τὸ νησόπουλο ὁποῦ ἀφίνεις δεξιὰ σου και ὁμοιάζει ὡσάν κάτεργο και τὰ σίδερά σου ράσεις εἰς τὸν λεθάντε εἰς ὀργίαις ζ' και ἀπομένει ἡ προίμηση σου εἰς τὴν ἐκκλησία εἰς τὸν γαρμπήν, τὸ νησόπουλον ὁποῦ πιάνης τὸ πλωρήσιου δὲν ἔχει πέ-
 ραμα μόνον διὰ δάρκαις». Ἐν συγκρίνουμε τὸ κείμενο αὐτὸ μὲ τὸ ἀντί-
 στοιχο κείμενο τῆς ἀρχικῆς ἐκδόσεως τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια τοῦ 1573
 (βλ. Παράρτ. Α' σ. 152-3) βλέπουμε μιὰ προσπάθεια ἀπλουστεύσεως τῆς
 γλώσσης, μᾶλλον ἀνεπιτυχή κατὰ τὴ γνώμη μας. Πάντως τὰ δυὸ κείμενα
 παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον και γιὰ τοὺς γλωσσολόγους γιὰτι δείχνουν τὴν
 ἐξέλιξη τῆς ὁμιλουμένης μας γλώσσης μέσα σὲ 240 χρόνια ὅσα ἐμεσο-
 λάβησαν ἀπὸ τὰ 1559 ὅταν ὄρηκε ὁ Τάγιας τὸ χειρόγραφο πορτολάνο
 ποῦ τύπωσε, ἕως τὰ 1800 ποῦ τυπώθηκε ἡ τελευταία αὐτῆ ἐκδοση τοῦ
 πορτολάνου ἀπὸ τὸν Γλυκὺ. Τὰ τετράδια (Α—V) τοῦ πορτολάνου αὐτοῦ
 ἔχουν ἀριστερὰ στὸ κάτω μέρος τὴν ἐνδειξη ἰταλικά Portolano πρᾶγμα
 ποῦ μὲ κάμνει νὰ ὑποθέτω ὅτι πιθανώτατα ὁ στοιχειοθέτης του δὲν
 ἦταν ἑλληνας ἀλλὰ ξένος μὲ ἀνεπαρκῆ γνώση τῆς ἑλληνικῆς.

Τὴν ἐκδοση αὐτῆ τοῦ πορτολάνου τὴν ἀναφέρει ὁ Α. Παπαδό-
 πουλος—Βρετὸς στὴ *Νεοελληνικὴ Φιλολογία* του, (Μέρ. Β' σ. 115)
 μὲ τὸν ἀριθ. 317 και τὴ συνοδεύει μὲ τὰ ἐξῆς σχόλια: «Τὸ διβλίον
 τοῦτο ἐτυπώθη κατὰ πρῶτον τὸ 1729 ἔτος³ παρὰ Νικολάφ τῷ Σάρφ
 ὡς εἶδαμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ (ἀριθ. 89) τοῦ παρόντος καταλόγου.
 Ἐπειδὴ δὲ ὁ τυπογράφος Γλυκὺς παρέλειψεν ἐν τῷ προμετωπίῳ τὴν
 χρονολογίαν τῆς μετατυπώσεως ταύτης, ἣτις βεβαίως ἔλαβε χώραν περὶ
 τὰ τέλη τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος⁴ ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκά-
 τῆς ἐννάτης, ἐγὼ ἐνόμισα κατάλληλον νὰ τὴν καταγράψω ἐνταῦθα (δηλ.
 στίς ἐκδόσεις τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος). Ὁ συγγραφεὺς δὲ, συνεχίζει
 στὰ σχόλιά του ὁ Α. Παπαδόπουλος—Βρετὸς, τοῦ πονήματος τοῦ-
 του, ὠνομάζετο Δημήτριος Τάγιας και ἔζη περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης
 ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἐξάγεται ἀπὸ στίχους τινὰς τοῦ ἰδίου εἰς
 τὴν ἀρχὴν τοῦ πονήματος του⁵.

Και ὁ Σπυρ. Λάμπρος γνωρίζει τὴν ἐκδοση αὐτῆ τοῦ Πορτολά-
 νου, ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Σὲ μιὰ μονογραφίαν
 του γιὰ τὴ *Νῆσο Σάσωνα δημοσιευμένη* στὸ «Νέο Ἑλληνομνήμονα»
 (τ. 11ος (1914) σ. 65, σημ. 2) πρᾶξαι ἐπιφέρει στὴ σελ. 91 τῆς ἐκδόσεως

3. Βλ. παραπάνω (σελ. 139) Πορτολάνος Ἀριθ. 4.

4. Ἐννοεῖ τὴ 18ῃ ἑκατονταετηρίδα.

5. Ἡ βεβαίωση τοῦ Βρετοῦ ὅτι ὁ Τάγιας ἦταν «συγγραφεὺς τοῦ πονή-
 ματος» ἐλέγχεται ἀνακριβῆς. Βλ. παρακάτω σ. 148.

αὐτῆς «ἔπου ἡ Σάσων μνημονεύεται ὡς ᾽Αζζονες (γρ. Σάζζονες)». Καὶ ὅπως εἶδαμε παραπάνω (βλ. σελ. 137) ὁ Λάμπρος γράφει γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτὴ ὅτι «εἶναι μὲν ἀχρόνιστος, ἀλλὰ φαίνεται τυπωθεῖσα τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος». Συνεπῶς καὶ ὁ Παπαδόπουλος—Βρετὸς καὶ ὁ Λάμπρος συμφωνοῦν μὲ τὴν τοποθέτηση τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς γύρω στὰ 1800, ὅπως τὴν χρονολογεῖ ὁ Κ. Μέρτζιος, ὁ ὁποῖος ὁμῶς δὲν ἀναφέρει στὴ σχετικὴ ἀνακοίνωσή του πὺθ βασίσθηκε γιὰ τὴν χρονολόγησιν αὐτῆ.

Τὴν ἔκδοση αὐτὴ τοῦ Πορτολάνου τοῦ 1800 στὸ ἀντίτυπο τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης, μελέτησε καὶ ὁ κ. Σ. Ζάρκος καὶ δημοσίευσεν τὰ πορίσματα τῆς μελέτης του στὸ περιοδικὸ «Ναυτικὰ Χρονικὰ» τεύχος ἀριθ. 590)349 τοῦ 1960) σ. 24 - 25. Ὁ κ. Ζάρκος ἐσφαλμένα, ὅπως ἀποδείξαμε παραπάνω, θεωρεῖ καὶ αὐτὸς τὸν Δημήτριον Τάγια ὡς συγγραφέα τοῦ Πορτολάνου. Σχετικὰ ὁ γράφων, δημοσίευσεν σ' ἓνα ἐπόμενο τεύχος τῶν «Ναυτικῶν Χρονικῶν». (Ἄριθ. 596)355 τῆς 1ης Ἀπριλίου 1960 σ. 22) ἓνα ἄρθρο συμπληρωματικὸ τοῦ ἁρθροῦ τοῦ κ. Ζάρκου. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ γράφων ἐσφαλμένα χαρακτηρίζει τὸ ἀντίτυπο τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης ὅτι ἀνήκει στὴν ἔκδοση τοῦ 1780 ἀντὶ τοῦ 1800, ὅπου πραγματικὰ ἀνήκει, ὅπως διαπίστωσε ἀργότερα ἀπὸ αὐτοψία τοῦ ἐξωφύλλου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1780 πὺθ πῆρε ἀπὸ τὸν κ. Μέρτζιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Ο "ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ ΤΟΥ ΤΑΓΙΑ., ΤΟΥ 1573

Ὁ Ἐmile Legrand στὸ δεῦτερο τόμο τῆς Ἑλληνικῆς του Βιβλιογραφίας, πὺθ τὸν ἀφιερώνει—ὅπως καὶ τὸν πρῶτο—στὴν περιγραφή τῶν βιβλίων Ἑλλήνων συγγραφέων τυπωμένων στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα στὸ 15ο καὶ 16ο αἰῶνα', περιγράφει τὸ μοναδικὸ σωζόμενον ἀντίτυπο

1. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés en Grec par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, τ. 2 σ. 16. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Legrand στὸ Πρόλογο (σελ. VI) τοῦ τρίτου τόμου τῆς Βιβλιογραφίας τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος, οἱ δύο πρῶτοι τόμοι τῆς Βιβλιογραφίας του περιλαμβάνουν μόνον ἔργα τυπωμένα ἑλληνικὰ ἀπὸ ἑλληνες συγγραφεῖς, σύμφωνα μὲ τὶς ρητὲς ὁδηγίες πὺθ τοῦ εἶχε δώσει ὁ πρίγκηψ Γεώργιος Μαυροκορδάτος, ἐμπνευστὴς καὶ χρηματοδότης τοῦ ἔργου. Ὅταν ὁ Μαυροκορδάτος πέθανε, ὁ Legrand συμπλήρωσε τὴ βιβλιογραφία του μὲ τὰ ἔργα πὺθ ἐξεδόθησαν καὶ στὴ λατινικὴ γλῶσσα, ἀπὸ ἑλληνες συγγραφεῖς. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὁ τίτλος τῶν τόμων 3 καὶ 4 τῆς Βιβλιογραφίας τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος, παραλείπει τὶς λέξεις en Grec πὺθ ὑπῆρχαν στοὺς δύο πρῶτους τόμους.

τοῦ ἔντυπου πορτολάνου ποὺ ἐξέδωσε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1573 στὴ Βενετία ὁ Δημήτριος Τάγιας, ἀπὸ τὴν Πάργα².

Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης στὸν ἔμμετρο πρόλογό του ποὺ προτάσεται στὴ σπανιώτατη αὐτὴ ἔκδοση, ὁ πορτολάνος αὐτὸς κυκλοφοροῦσε σὲ χειρόγραφα ἀντίτυπα κρυφά, γιατί, ὅσοι τὸν εἶχαν, δὲν ἤθελαν νὰ μοιράζονται μὲ ἄλλους τίς ναυτικὰς γνώσεις ποὺ περιεῖχε τὸ πολῦτιμο αὐτὸ χειρόγραφο³.

Ἐνα ἀντίτυπο χειρογράφου πορτολάνου περιῆλθε στὰ χέρια τοῦ Δημητρίου Τάγια στὰς 15 Ἀπριλίου 1559 καὶ σκέφθηκε τότε νὰ τὸν τυπώσῃ γιὰ νὰ τὸν κάμῃ κοινὸ κτῆμα σὲ ὄλους τοὺς Ἕλληνας ναυτιλλομένους τῆς ἐποχῆς.

Παραθέτουμε τοὺς πρώτους στίχους ἀπὸ τὸν ἔμμετρο πρόλογο τοῦ Τάγια, ποὺ περιέχουν καὶ τὰ μόνια γνωστὰ γιὰ τὸν ἐκδότη διογραφικὰ στοιχεῖα⁴.

Ἐς τοὺς χίλιους πεντακόσιους πενήντα ὀκτῶ καὶ μία,
 ποὺ τρέχομε τὴν σήμερο, ἐνσάρκου οἰκονομία,
 ἔς ταῖς δεκαπέντε τ' Ἀπριλιοῦ, ἡμέρα μιὰ τετράδη,
 ἔς τὸ χέρι μου ἦρθε τὸ λοιπὸν, ταχὺ καὶ ὄχι βράδῳ,
 5 ἐμένα τοῦ Δημητρίου Τάγια, ὅπως μὲ ἔσει
 ἔχ τὴν Πάργαν εἶμαι· τὸ λοιπὸν ἔς τὸ χέρι μου εἶχε πέσει
 ὁ Πορτολάνος καὶ τιμὴ, λέγω, τῆς ναυτοσύνης,
 ποδότην⁵ καραβοκυρῶν, διβλίω δικαιοσύνης,

2. Ὁ Ν. Βέης στὴ συνεδρίαση τῆς 13 Μαΐου 1948 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀνακοίνωσε μιὰ ἐργασία του μὲ τὸν τίτλο Ὁ πορτολάνος τοῦ Παργίου Τόγια (sic) καὶ ὁ Μαρτίνος Κρούσιος (Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1948 σ. 182). Ἡ ἀνακοίνωση ὁμοίως αὐτὴ δὲν δημοσιεύθηκε οὔτε στὰ Πρακτικὰ οὔτε πουθενὰ ἄλλοῦ.

3. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Κ. Δυοβουνιώτης στὸν Κατάλογο τῶν Κωδικῶν τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ζαγοράς, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τ. 13 (1916), σ. 250 ὁ χειρόγραφος πορτολάνος ποὺ βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ζαγοράς ἔχει στὴν φά τῶν φύλλων 84ν-85, τὴν ἐξῆς ιδιόγραφη σημείωση: Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει ἐμοῦ Γρηγορίου ἱερομονάχου καὶ πρωτοσυγκέλλου τοῦ Ἁγίου Προϊλάβου καὶ ὅποιος τὸ ἀποξενώσῃ νὰ ἔχη τὰς ἀρὰς τῶν τριακοσίων δέκα ὀκτῶ θεοφόρων πατέρων!»

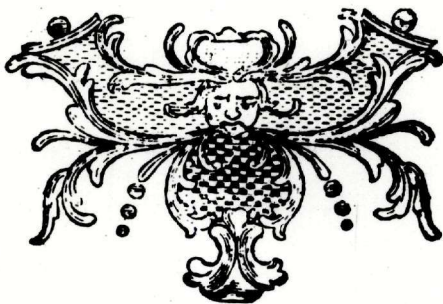
4. Στὸ κείμενο τοῦ ἐμμέτρου προλόγου τοῦ Τάγια ποὺ παραθέτουμε, τυπώνουμε μὲ πλάγια στοιχεῖα τίς λέξεις ποὺ ἔχουμε ἐλαφρὰ ἀλλαγμένες γιὰ νὰ ταιριαζοῦν μὲ τὸ μέτρο τῶν στίχων. Π.χ. στ. 3 Ἀπριλιοῦ ἀντὶ Ἀπριλίου, στ. 5 ὅπως ἀντὶ ὡς κλπ.

5. Ποδότης — ὁ ναύκληρος.

Σ Τους χιλίους πεσπασιούς πελώρια ὀκτώ καὶ μία,
 Πὺ βίχομι τὴν σύμερο, ἐσάρου οἰκονομία,
 Σ'ταῖς διαπρότοι πᾶ Ἀπελλίου, ἡμίρα μίω πῆξι,
 Στὸ χιέμου ἦλθε τὸ λοιπὸν, παχὺ καὶ ὄχι βράδι.
 Εἰλῆα πᾶ Διμητεῖν Τάγια, ὡς μὴ λίσσι,
 Χ' πὺ μπάργα ἡμῖαι τὸ λοιπὸν, εὐ χιέμου εἶχε πίσσι.
 Ο' Πορπάλιος ἡ τιμῆ, λίσω πῆς γαυτοσιωῆς,
 Ποδόπον Καρβεκυρῶν, βιβλίον δικαιοσιωῆς.
 Νευκλῆρωτε καὶ Κόμπων, καὶ ὅποιος δελιτάρη,
 Καὶ ὅποιος καυτικὴ ἀγαπᾶ, γίρος καὶ παλικαῖε.
 Δεὶ εἶχε δὲ τὸν πιτακα, μὰ ἔγω τὸν εἶγα βάλη,
 Γιατὶ ἐκ ὕρης εὐκολὸν εἶς, καὶ σ' ἴρθε εὐ κεφάλι.
 Καὶ εἰ τὸ ἴωμ εἶβαλα, ἡ γάμπα δεὶ τὸν ἔχει,
 Οὐδ' εὐλίγο εὐδὲ πολὺ, ἐκ πῆς νὰ μετῆχη.
 Λίσω εἶω γάμπα νὰ βαλῶν, καθσίας νὰ μαθεῖν,
 Γιατὶ τὴν τιμῆ πὺ ὀ κάθε εἶς, ὅπου καὶ εὐ τυχεῖν.
 Γιατὶ πολλοὶ τὸν εἶχασσι, κρυμμένο φυλαμῆο,
 Εἶς τὴν κασίδα δωματῶ, καὶ κατακλειδομῆο.
 Πὺς εἰ πῆ εἶχου μόν' αὐτοὶ, γὰ φαίνονται μεγάλοι,
 Νὰ πῆς κρατῶν ὡς εὐ ψιλᾶ, τάχα πὺς εἶν' κεφάλι.
 Μὰ εἰς ἔλθιν εἰς τὸ χιέμου, λίσω εἰς τὸν εἶδωτῶ,
 Στῆν γάμπα γὰ τὸν ποκπῆν, καθ' ἀνθρώπος ὡς τόσο.
 Μὲν' γὰ ἔβην γάμματα, ὡς πῆ γὰ διαβάξῃ,
 Ἀν εἶν' εὐ πῆ εἶλοντε κοπάτω γὰ τὸν κρᾶξῃ.
 Καὶ ὅποιος δεὶ εἶρει γάμματα, γὰ εἰς τὸν ἀγερᾶξῃ,
 Καὶ εἰς βάλῃ ἄλλου συβῆφορον, καὶ εἰς τὸν τὸν διαβάξῃ.
 Καὶ εἰς ἀνθεῖν' εἰ ἀγροικῆ, καὶ γὰ μὴ δὲ νιτάξῃ,
 Καὶ εἰς πῆρσι εἰ λογιανοὶ, τὸν κόσμον γὰ μοιράξῃ.
 Γιατὶ εἰς τὴν εἰ ἀγαπᾶ, καὶ τῶν γαυτῶ ἀρίσει,
 Καὶ ὅση ἀγαπᾶ τὸ πῆλγος, εἰς μῆν' ἔχῃ τὸν εἶσι.
 Καὶ εἰς ἀγοράτω εἰ εἰς εἶν' τὸν κόσμον πὺς γυεῖξῃ,
 Καὶ πῆς εἰς κρατῶ πῆ εἰλᾶ, καὶ πῆς τὸν ἐμποδίζῃ.

δ'.

Γιατί ὁ Κόσμος ἰδέσθαι, ὅλος ἔσται ραμμυῶς,
 Ἀπὸ Γληπρά σ' Μηγελιά, ἰδῶνι καμωμένος.
 Ἀπὸ νησιά σὶ νησιά, κόστι ἀπαρατζάδης,
 Πρωσόνος Ἀρτζηπέλαγος, μὲ σέικς κὶ γροάδης.
 Λίγω κ' ἢ μαύρη θάλασσα, ἔναι κὶ ἢ σλαβωνία,
 Ὄπου ὡσὺ πὶ βείσεικτι, Σασσιγο κὶ ἠνία.
 Καὶ ἢ Κωνσταντινούπολις, κὶ μὲ τῶν Βαντία,
 Ὅπῃ ἔχουμε ποῖν ἔμπασά εἰς ὅλα τὰ πατοῖα.
 Σουεία κὶ Ἀνατολή, λίγω κὶ Μπαρπαεία,
 Καὶ ἀπαρατζάδης πειλαῖς, χτὼν κάβο μὲν Ἀνδεεία.
 Εἴξ ὅτι ρεάφει τὸ χαρτί, λίγω τὰ ναβιγάρη,
 Σκόγια κὶ σέικς δείχνεισσε, ὅποιος κὶ νὰ τὸ πάρη.
 Σ' ποῖον ἀνεμο-νὰ πᾶς, σ' ποῖὸ κάρτα κατιβαίρεις,
 Σοῦ δείχνει τὰ σημάδια, σὰ πόρτα ὅπῃ μπέρεις.
 Ταῖς Σέικς μὲ τῶν πιδαμῆ, ταῖς ἔχει μετρημῆς,
 Καὶ βρύσις μὲ κρυσά γερὰ, ἔχει σημαδεμῆς.
 Σ' κάθι πόρτο τῶν θάλασσα, μερὶά ἔχει μετρημῆς,
 Καὶ ὅπῃ ράξης κὶ σαθῆς, κάθι πρίζα ραμμυῆς.
 Σ' ποῖον ἀνεμον, ράξ' ἀγκουρα, σ' ποῖον δεύει τὸ πλορησι,
 Καὶ ὅταν ἔλθ' ἢ λιβάδασι, αὐ πᾶγη νὰ τὸ λύση.
 Δοιπὸν ὅλοι τὰ ξέριτε, μὰ ἐγὼ σὰς τὰ ἴθυμιζω,
 Καὶ συμπαθάτεμου ἀδελφοί, καλὰ κὶ αὐ δὲ γνωεῖζω.

Ο' ΠΙ

- ναυκλήρων τε και κόμητων, και οποιος δελετάρει⁶
 10 και οποιος ναυτική αγαπα, γέρος και παλληκάρι.
 Δεν ειχε δε τον Πίνακα, μά 'γώ τον ειχα βάλει
 για ναύρης ευκολα τί θές και σώρθη στο κεφάλι.
 Και εις τὸ νοῦ μου εβαλα τ' ἡ στάμπα δεν τον ἔχει,
 οὐδὲ ὀλίγ' οὐδὲ πολὺ ξὲ τούτου νὰ μετέχη.
- 15 Λέγω: 'ς τὴν στάμπα ἄς βαλθῆ, καθένας νὰ μαθαίνη
 για τὴν τιμὴ του ὁ καθεὶς εις ὅπου και ἂν τυχαίνη.
 Γιατι πολλοὶ τον εἴχασι κρυμμένον, φυλαμμένον,
 εις τὴν κασέλλα δυνατὰ και κατακλειδωμένον⁷
 πῶς νὰ τον ἔχουν μόν' αὐτοὶ, νὰ φαίνονται μεγάλοι,
 20 νὰ τον κρατούσινε ψηλά, τάχα πῶς εἶν' κεφάλι.
 Μά, ὡς ἤρθεν εις τὸ χέρι μου, λέγω: ἄς τότε δώσω
 'ς τὴν στάμπα, νὰ τον 'ποκτησθῆ κάθ' ἄνθρωπος ὡς τόσο.
 Μόν' νὰ ἤξερῃ γράμματα ὥστε πού νὰ διαβάζη,
 ἂν ἔχη και τὸ φίλο του, κοντά του ἄς τον κράζη...

Τὸ βιβλίο εἶναι τυπωμένο σὲ 40 σχῆμα και ἀπαρτίζεται ἀπὸ 179 φύλλα⁸ χωρὶς ἀρίθμηση. Ὁ Legrand τὸ περιγράφει—ὄχι ἀπὸ αὐτοψία, ὅπως ἐξηγοῦμε παρακάτω—ὡς ἐξῆς:

—:ΠΟΡΤΟΛΑΝΟC:—

CON GRATIA, ET PRIVILEGIO

del Illustrissimo Dominio, che nessuno non
 possi stampar la presente opera sotto le
 pene contenute in esso priuilegio.

IN VENETIA, 1 5 7 3. Nel mese di Zugno.

Τὸ βιβλίο θρῖσκεται σὲ μοναδικὸ ἀντίτυπο, στὴ Βιβλιοθήκη Barberini (P. VIII, 66) ἢ μᾶλλον θρῖσκότανε ἐκεῖ στὰ 1885 ὅταν ἐξέδωσε ὁ Legrand τὸν δεῦτερο τόμο τῆς Βιβλιογραφίας του⁹.

Ὁ διαπρεπὴς βέλγος ἀκαδημαϊκὸς και καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λιέγης κ. Armand Delatte στὴ λαμπρὴ μονογραφία του

6. «Και οποιος τοῦ ἀρέσει». Δελετάρω ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ *delettare* (και *dilettare*) πού σημαίνει τέρπω, χαροποιῶ. (Σ. Βλαντῆ, *Λεξικὸν τῆς Ἰταλικῆς Γλώσσης*, Βενετία 1815).

7. Ὁ Legrand ἀναφέρει φύλλα 180 (ἔ.ἀ., σ. 16), ἐνῶ ὁ Delatte ἀναφέρει ὅτι τὸ βιβλίο ἀπαρτίζεται ἀπὸ 179 φύλλα (ἔ.ἀ., σ. XVI).

8. Σήμερα θρῖσκεται στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ. Βλ. παρακάτω σσμ. 28.

που ἀναφέραμε προηγουμένως, ἀναδημοσίευσε τὸ κείμενο τοῦ πορτολά-
νου αὐτοῦ⁹ καὶ δίνει τὴν ἐξῆς ἀνάλυση τῶν περιεχομένων του :

Φύλλο 1.—Τίτλος.

Φύλλα 2 - 2^v. — Ἐμμετρος πρόλογος τοῦ ἐκδότου.

Φύλλα 3 - 5.—Πίναξ περιεχομένων¹⁰.

Ἀκολουθοῦν τὰ περιεχόμενα πὸ τὰ χωρίζει σὲ 14 κεφάλαια,
ὡς ἐξῆς :

Κεφ. Α', (φύλλα 6 - 19). Τὸ κείμενο μοιάζει μὲ τὸ 8ο κεφάλαιο
τῶν χειρογράφων Α καὶ W. Ἐπίσης μὲ τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῶν χειρο-
γράφων Ο καὶ V. Λείπει ἡ περιγραφή τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Σχετικά
δὲ Delatte παραπέμπει στὸ χειρόγραφο Ο.

Κεφ. Β', (φύλλα 19 - 24). Τὸ κείμενο μοιάζει μὲ τὸ κεφ. 8 τοῦ
χειρογράφου Ο.

Κεφ. Γ'. Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν πιστὴ
μετάφραση ἀπὸ τὸν Ἰταλικὸ Πορτολάνο τοῦ Rizo (παρ. 11 - 176)¹¹.
Στὰ φύλλα 24^v - 47 περιγράφονται οἱ ἀκτὲς τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἀπὸ τὴν
Ἀγγλία καὶ τὴν Ἰρλανδία ἕως τὸ Γιβραλτάρ. Στὰ φύλλα 47 - 86^v, οἱ
δόρυες ἀκτὲς τῆς Μεσογείου, ἀπὸ τὸ Γιβραλτάρ ἕως τὸ Ρέτζιο, καὶ τὰ
νησιά τῆς Μεσογείου.

Κεφ. Δ', (φύλλα 87 - 93). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ μπο-
ρεῖ νὰ παραβληθῆ μὲ τὰ κείμενα τῶν χειρογράφων Ο, Α καὶ V, καὶ
περιγράφει τὶς Ἰταλικὲς ἀκτὲς ἀπὸ τὸ Ρέτζιο ὡς τὴ Ραβέννα, μὲ μόνη
τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ περιγραφή γίνεται σὲ ἀντίστροφη σειρά ἀπὸ τὴν
περιγραφή τῶν χειρογράφων.

Κεφ. Ε', (φύλλα 93 - 119^v). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ
εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος πρωτότυπο, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν

9. Ἀπὸ σχετικὴ ἔρευνά μου στὶς μεγάλες δημόσιες βιβλιοθήκες τῶν
Ἀθηνῶν, διεπίστωσα ὅτι ἔντυπος ἑλληνικὸς πορτολάνος ὑπάρχει μόνον ἓνας
στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη (βλ. παραπάνω σ. 141). Ἡ Μπενάκειος Βιβλιοθή-
κη κατέχει ἓνα ὠραιότατο πορτολάνο - ναυτικὸ χάρτη τοῦ 1580-1590 σχεδια-
σμένο μὲ χρώματα σὲ περγαμηνή (2 φύλλα 43×62 χιλ.) ἀπὸ τὸν κρητικὸ χαρ-
τογράφο Γεώργιο Σιδέρη ἢ Καλαπόδα.

10. Ὁ «Πίνακας τοῦ Πορτολάνου, λεγόμενος Ταῦλα» ὅπως τὸν τιτλοφορεῖ
ὁ Τάγιας, δὲν ὑπῆρχε στὸ χειρόγραφο, ἀλλὰ τὸν πρόσθεσε ὁ ἐκδότης ὅπως
ἀναφέρει στὸν ἔμμετρο πρόλόγὸ του :

11... Δὲν εἶχε δὲ τὸν πίνακα, μὰ γὰ τὸν εἶχα βάλει
γιὰ ναῦρης εὐκόλα τί θές, καὶ σώρη στὸ κεφάλι.

11. Τὸν Ἰταλικὸ Πορτολάνο τοῦ Rizo ἐξέδωσε στὰ 1909 ὁ K. Kretsch-
mer, *Die italienischen Portolane des Mittelalters* (Veröffentlichungen des
Instituts für Meereskunde des geogr. Instituts an der Univ. Berlin, No. 13).

συναντάται στα χειρόγραφα παρά μόνο σε μικρά τμήματά του. Περιγράφονται στο κεφάλαιο αυτό οι άκτες της Δαλματίας, της Ἀλβανίας, της Ἑλλάδος της Μακεδονίας και της Θράκης. Τὸ κείμενο τῶν φύλλων 111^v - 119^v (Μεθώνη - Τένεδος) συναντάται στο χειρόγραφο Ρ και τῶν φύλλων 113^v - 116, στο χειρόγραφο Ο.

Κεφ. ΣΤ', (φύλλα 119^v - 128^v). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ συναντάται στα χειρόγραφα Α, W, Ο, V και Ρ. και περιγράφει τὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους¹².

Κεφ. Ζ', (φύλλα 128^v - 131^v). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ συναντάται στα πέντε χειρόγραφα Α, W, V, Ρ, και Ο και περιγράφει τὶς άκτες τῆς Κρήτης.

Κεφ. Η', (φύλλα 132 - 133). Στὸ κεφάλαιο αὐτό, περιγράφονται οἱ δυτικὲς άκτες τῆς Προποντίδος. Ἡ περιγραφή αὐτὴ δὲν συναντάται σε κανένα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα.

Κεφ. Θ', (φύλλα 133 - 140^v). Στὸ κεφάλαιο αὐτό, περιγράφονται οἱ άκτες τῆς Μαύρης Θηλάσσης. Και τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ ἡ περιγραφή δὲν συναντάται σε κανένα ἀπὸ τοὺς χειρογράφους πορτολάνους.

Κεφ. Ι', (φύλλα 140^v - 142). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ συναντάται στο χειρόγραφο Ρ και περιγράφει τὶς ἀνατολικὲς άκτες τῆς Προποντίδος.

Κεφ. ΙΑ' (φύλλα 142 - 150). Τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ συναντάται στο χειρόγραφο Ρ και περιγράφει τὶς δυτικὲς και μεσημβρινὲς άκτες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἕως τὸ Κάλανδρο¹³.

Κεφ. ΙΒ', (φύλλα 150 - 153). Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ περιγράφονται οἱ άκτες τῆς Κύπρου και τὸ κείμενό του συναντάται στα πέντε χειρόγραφα Α, W, Ο, V και Ρ.

Κεφ. ΙΓ', (φύλλα 153 - 164). Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ περιγράφονται οἱ νότιες άκτες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (μετὰ τὸ Κάλανδρο) καθὼς και τῆς Συρίας και τῆς Αἰγύπτου. Τὸ κείμενό του συναντάται στα πέντε χειρόγραφα Α, W, Ο, V και Ρ.

Κεφ. ΙΔ', (φύλλα 164 - 179). Στὸ τελευταῖο αὐτὸ κεφάλαιο συνεχίζεται ἡ περιγραφή τῆς Αἰγύπτου και τελειώνει τὸ βιβλίον με τὴν περιγραφή τῶν άκτῶν τῆς Μπαρμπαριάς¹⁴. Τὸ κείμενο αὐτὸ δὲν συναντάται

12. Βλ. παρακάτω στο Παράρτημα Α' (σ. 152-3) ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τοῦ πορτολάνου.

13. Κάλανδρο (και Χάλανδρος) βουνὸ στὴν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας. «...Ἡ Ἀντιόχεια ἔναι χώρα και στέκει ἀπάνω εἰς τὸ βουνὸ και λέσιν τὸ Κάλαντρο...» (Delatte, ἔ.ά., σ. 258).

14. Μπαρμπαριά. Μὲ τὸν γενικὸ αὐτὸ χαρακτηρισμὸ ὀνομάζεται στὸν Πορ-

στά χειρόγραφα, εκτός από ένα μικρό μέρος του (φύλλα 164 - 165) που βρίσκεται στο χειρόγραφο Ρ.

Όπως φαίνεται από την περιγραφή αυτή των περιεχομένων του Πορτολάνου του Τάγια, τα τμήματα που περιγράφουν τις ακτές της Δαλματίας, της Ἀλβανίας, της Ἑλλάδος, της Μακεδονίας, της Θράκης, τις δυτικές ακτές της Προποντίδος και τις ακτές της Μαύρης Θαλάσσης, ακόμα και τις ακτές της Μπαμπαρίας, τις γνώριμες δηλ. θάλασσες των Ἑλλήνων ναυτῶν της ἐποχῆς, φαίνονται γραμμένα ἀπὸ πρῶτο χέρι, δὲν συναντῶνται δηλ. σὲ ἄλλους γνωστούς χειρογράφους πορτολάνους τῆς ἴδιας ἐποχῆς, ὅπως συμβαίνει μὲ ἄλλα τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια. Διακινδυνεύω τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Τάγιας, ὁ τετραπέρατος αὐτὸς Ἡπειρώτης πού εἶχε ἐκπληκτικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ του μόρφωση, ἀφοῦ μπόρεσε μὲ περισσὴ εὐκολία νὰ στιχουργήσῃ τοὺς 54 στίχους τοῦ ἑμμέτρου προλόγου του, δὲν ἀρκέσθηκε νὰ τυπώσῃ τὸ χειρόγραφο πού περιῆλθε στὴν κατοχὴ του, ἀλλὰ τὸ συμπλήρωσε μὲ δικές του προσθήκες τῶν κεφαλαίων πού, ὅπως εἶπα προηγουμένως, φαίνονται γραμμένα ἀπὸ πρῶτο χέρι. Τὸ ὅτι ἦταν ὁ ἴδιος ναυτικός, ἢ τουλάχιστον ἐξοικιωμένος μὲ ναυτικούς ὁρους, φαίνεται ἀπὸ τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ἑμμέτρου προλόγου του :

- ... Γιατί ὁ κόσμος ἐδεπᾶ ὅλος ἔναι γραμμένος,
ἀπὸ Γκλιτέρα ὡς Μιγριλιὰ ¹⁵ ἐδῶ ἔναι καμωμένος,
35 ἀπὸ νησιά σὲ νησιά, κόσταις, ἀπεραντζάδαις,
πουνέντης ἀρτζιπέλαγος μὲ σέκαις καὶ γηφάδαις ¹⁶
Λέγω κ' ἢ Μαύρη Θάλασσα εἶναι κ' ἢ Σκλαβουνία ¹⁷
ὅπου ἢ Σάντη βρίσκεται, Σάν Σίγο καὶ Ἡνία

τολάνο ὀλόκληρη ἢ μεσογειακὴ παραλία τῆς ἀφρικανικῆς ἡπείρου ἀπὸ τὰ αἰγυπτιακὰ σύνορα ἕως τὸ Μαρόκο.

15. Μιγριλιὰ ἢ Μιγγρελία, ἡ ἀρχαία Κολχίς στὸν Καύκασο. (Σ. Ι. Βουτυρά, *Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας*, τ. Δ', σ. 620). Τὴν Μιγγρελία, δὲν τὴν ἀναφέρει πουθενά ὁ Πορτολάνος, ἀλλὰ τὴν γνωρίζει καὶ τὴν ἀναφέρει ὁ Τάγιας στὸν ἑμμετρο πρόλογό του, πράγμα πού βεβαιώνει τὴν ὑπόθεσή μας πὼς ἦταν ναυτικός.

16. Σέκαις καὶ γηφάδαις ξέρες καὶ γλυφάδες. Γλυφάδα ἐδῶ σημαίνει κατ' ἐπέκταση τίς παραλίες πού διαθέτουν πηγάδια μὲ ὑφάλμυρο νερό. Τὴ λέξη αὐτὴ δὲν τὴν περιλαμβάνει ὁ Πορτολάνος, ἀλλὰ ὁ Τάγιας τὴν ξέρει καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ.

17. Σκλαβουνία ὀνομαζότανε στὸ 16ο αἰῶνα ἢ περιοχή ἀνατολικά τῆς Κροατίας μεταξύ τῶν ποταμῶν Δράβου καὶ Σαύου. Παλαιότερα, Σκλαβοῦνοι ὀνομαζότανε οἱ Σέρβοι. Δὲν πρέπει νὰ συγχέεται ἢ Σκλαβουνία μὲ τὴ Σκλαβηνία τῶν Βυζαντινῶν ἢ τὴ σημερινὴ Σλοβενία.

- καὶ ἡ Κωνσταντινούπολι μετὰ τὴν Βενετία,
 40 δὴ ὄχουνε πολλὴ ἐμπασὰ ἐξ ὄλα τὰ παντοῖα.
 Σουρία καὶ Ἀνατολή, λέγω καὶ Μπαρμπαρία,
 κ' ἀπεραντζάδαϊς περισσαῖς ἔχ τὸν κάβο Μπὸν Ἀνδρία.¹⁸
 Ἐξ ὅτι γράφει τὸ χαρτί, λέγω τὸ ναβεγάρει,
 σκόγια¹⁹ καὶ σέκαις δείχνει σου, ὅποιος τὸν ἐπάρη
 45 σὲ ποῖον ἄνεμο νὰ πᾶς, σ' ποῖα κάρτα κατεβαίνεις
 σοῦ δείχνει τὰ σημάδια τῆς ἔς τὰ πόρτα ὁποῦ μπαίνεις.
 Ταῖς σέκαις μὲ τὴ σπιθαμὴ ταῖς ἔχει μετρημέναις
 καὶ θρύσες μὲ κρύα νερὰ ἔχει σημαδεμέναις·
 σ' κάθε πόρτο τὴ θάλασσα μεριά ἔχει μετρημένῃ
 50 καὶ ὄπου ῥάξῃς καὶ σταθῆς, κάθε πρέζα γραμμῆν·
 σ' ποῖον ἄνεμο ῥάξ ἄγκουρα, σ' ποῖον δένει πλωρῆσι
 καί, ὄντεν ἔλθη ἢ λεβάδα του, ἄς πάγη νὰ τὸ λύσῃ.
 Λοιπὸν, ὄλα τὰ ξέρετε, μὰ ἔγω σὰς τάνθυμίζω
 καὶ συμπαθᾶτε μου ἀδελφοί, καλὰ κι' ἄν δὲν γνωρίζω.

Ἡ Ὀλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ ἐμμέτρου προλόγου τοῦ Τάγια κρατῖ-
 θεται σὲ φωτοτυπία ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1780 (βλ. Πίν. 7 καὶ 8).

Θέλω νὰ πιστεύω ὅτι μιὰ προσεκτικώτερη ἔρευνα σὲ ἡπειρωτικὰ
 ἀρχεῖα, θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ περισσότερα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν
 Δημήτριο Τάγια, καὶ εὐχομαι ἢ ὑπόθεσιν τοῦ διατύπωσα παρὰ πάνω,
 ν' ἀποδειχθῇ ἀληθινή.

Ἐνα ἄλλο πρόβλημα ποῦ δημιουργεῖ ἡ μοναδικὴ αὐτὴ ἔκδοσιν τοῦ
 Πορτολάνου τοῦ 1573, εἶναι σὲ ποῖο τυπογραφεῖο τυπώθηκε τὸ βιβλίον.
 Ὁ Legrand δὲν τὸ περιγράφει ἀπὸ αὐτοψία, ἀλλὰ, ὅπως ἀναφέρει ὁ
 ἴδιος²⁰ βασίσθηκε σὲ στοιχεῖα ποῦ τοῦ προμήθευσε ὁ Sante Perialisi
 τότε βιβλιοθηκᾶριος τῆς βιβλιοθήκης Barberini. Γι' αὐτό, προφανῶς, ὁ
 Legrand δὲν παραθέτει τὴ περιγραφή τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου,
 πρᾶγμα ποῦ συνηθίζει γιὰ ἄλλες, ὀλιγώτερο σπάνιες, ἐκδόσεις ποῦ βι-
 βλιογραφεῖ²¹, ἀλλ' ἀπλῶς ἀντιγράφει τὴν περιγραφή ποῦ τοῦ ἔδωσε ὁ

18. Κάβος Μπὸν Ἀνδρία, ἀκρωτήριο τῆς Μπαρμπαριάς. «..Ἀπὸ τὸν κάβον
 Ματαπᾶ ἔως τὸν κάβον Μπὸν Ἀνδρέα τῆς Μπαρμπαρίας, εἶναι μίλια 280.. (De-
 latte, ἔ.ἀ., σ. 309).

19. Σκόγιο ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ λέξι scoglio (μὲ βενετσιάνικη προφορὰ)=σκόπελος
 20. «...Sur le titre se trouve la marque de l'imprimeur que M. Sante
 Perialisi, bibliothécaire de la Barberine, me décrit comme il suit...» (ἔ.ἀ.,
 τ. 2 σ. 16). Βλ. ἐπίσης Bibliographie.. du XVII siècle, τ. 5ος σ. 23 ὑποσ. 3).

21. Ἡ περιγραφή τοῦ περιεχομένου τοῦ πορτολάνου ποῦ παραθέτουμε
 εἶναι ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Delatte.

Pieralisi και πού έχει ως εξής : «Τὸ σήμα τοῦ τυπογράφου καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐξωφύλλου. Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σήματος, πού εἶναι πλούσια εἰκονογραφημένο, διαβάζεται ἡ λέξη ΓΕΜΕΛΟΣ πού εἶναι ἡ βενετσιάνικη γραφή τοῦ ΓΕΜΕΛΛΟΣ. Ἀπὸ κάτω εἰκονίζονται δύο δίδυμα παιδιὰ, πού ἀκουμποῦν τὸ χέρι τους ἐπάνω σὲ ἓνα τραπέζι. Στὸ χῶρο ἀνάμεσα στὰ κεφάλια τῶν δύο παιδιῶν ὑπάρχει ἓνας σταυρός, καὶ ἄλλος ἓνας σταυρός ἀνάμεσα στὰ πόδια τῶν παιδιῶν».

Ὁ Legrand δὲν παραθέτει τὴν εἰκόνα τοῦ σήματος αὐτοῦ τοῦ τυπογράφου, οὔτε ἀναφέρει ποιὸν θεωρεῖ γιὰ τυπογράφο τοῦ βιβλίου. Πάντως, βασιζόμενος στὴ περιγραφή τοῦ Pieralisi θεωρεῖ τὸ σήμα αὐτὸ ὡς 'marque de l'imprimeur'²². Γενᾶται τώρα τὸ ἐρώτημα : Γιατί ὁ Τάγιας δὲν ἐτύπωσε τὸ βιβλίο σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας πού ἐτύπωναν ἐλληνικὰ βιβλία ; Βέβαια, τὰ διάσημα τυπογραφεῖα τῶν συμπατριωτῶν του, τοῦ Νικολάου Γλυκῆς, τοῦ Νικολάου Σάρου καὶ τοῦ Δημητρίου Θεοδοσίου δὲν εἶχαν ἀκόμα ἰδρυθῆ²³, ὑπῆρχαν ὅμως τὰ τυπογραφεῖα τῶν Τζανέτιων, τοῦ Λεονγκίνου, τοῦ Κουνάδη, τοῦ Βεργῆ καὶ ἄλλων. Καὶ ἀκόμα : Τὸ ὄνομα Γέμελος πού ἐμφανίζεται στὸ σήμα τοῦ ἐξωφύλλου, εἶναι ἄραγε, τὸ ὄνομα τοῦ τυπογράφου πού τύπωσε τὸ βιβλίο ; Ὁ κ. Ν. Γ. Κοντοσόπουλος, στὴν πολὺ εὐσυνειδητὴ ἐργασία του *Τὰ ἐν Βενετία τυπογραφεῖα ἐλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν*²⁴ ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Γέμελου ὡς τυπογράφου στὴ Βενετία. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη εἰδικὴ μελέτη τῆς Ester Pastorello *Tipographi, editori, librai a Venezia nel secolo XVI* (Firenze 1924) πού τὴν ἐρεύνησε ὁ κ. Ν. Β. Δρανδάκης, κατὰ παράκληση τοῦ κ. Κοντοσοπούλου²⁵ δὲν φαίνεται νὰ μνημονεύη τυπογράφο Γέμελο στὴ Βενετία. Πρέπει, συνεπῶς, νὰ συμπεράνουμε, ἕως ὅτου ἔβρουμε νεώτερα στοιχεῖα, ὅτι ἡ λέξη ΓΕΜΕΛΟΣ πού εἶναι γραμμμένη στὴν κορυφή τοῦ «σήματος τοῦ τυπογράφου» τοῦ Πορτολάνου τοῦ 1573 ἀναφέρεται πιθανῶς, στὴ παράσταση τῶν «διδύμων» τῆς ξυλογραφίας καὶ ὄχι στὸ ὄνομα τοῦ τυπογράφου²⁶.

22. Βλ. παραπάνω ὑπόσημ. 20.

23. Ὁ Γλυκὴς πρωτοεμφανίζεται στὴ Βενετία στὰ 1671, ὁ Σάρος στὰ 1681 ὁ Θεοδοσίου στὰ 1755.

24. «Ἀθηνᾶ», τ. 58 (1954) σ. 286-342.

25. Ἔ.ἀ., σ. 337.

26. Ἐρεύνησα σχετικὰ στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, στὴ Μπενάκειο Βιβλιοθήκη, στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου Μπενάκη καὶ στὸ Γεννάδειο. Ἐπίσης συμβουλευθῆκα τὴ δελτιοθήκη τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ πουθενὰ δὲν σημειώνεται τὸ

Σχετική έρευνά μου επάνω στο ζήτημα αυτό στις πηγές που είχα διαθέσιμες στην Ελλάδα, δέν μ' έβοήθησε νά λύσω τήν άπορία μου για τó Γέμελο²⁷. Μέσω ένός Ιταλού φίλου μου²⁸ επέτυχα νά προμηθευθώ μιá φωτογραφία του έξωφύλλου του Πορτολάνου του 1573, με τήν εικόνα του «σήματος του τυπογράφου» που συνοδεύει αυτή τή μελέτη (Πίν. άρ. 2). Ίσως, ή εικόνα αυτή έπιτρέψη σε άλλους μελετητές ν' άνακαλύψουν τó τυπογραφείο που τύπωσε τó βιβλίο του ó Τάγιας. Ίσως, έπίσης, μιá προσεκτικώτερη εξέταση όλοκλήρου του βιβλίου ν' άποκαλύψη τó μυστήριο του τυπογράφου του. Γι' αυτό θά ένόμιζα σκόπιμο τó Βασιλικό Ίδρυμα Έρευνών νά προμηθευθή ένα πλήρες φωτοστατικό αντίγραφο ή ένα ξηρογράφημα του μοναδικού αυτού αντίτυπου του Πορτολάνου του Τάγια από τή Βιβλιοθήκη του Βατικανού, όπου βρίσκεται τώρα, και νά τó θέσει στη διάθεση των έδω μελετητών τής ναυτικής ιστορίας του τόπου μας.

τό όνομα Γέμελος. Ο φίλος κ. Βρανούσης, ó Διευθυντής του Μεσαιωνικού Άρχείου τής Άκαδημίας, με συμβούλεψε ν' άπευθυνθώ στο Έλληνικό Ίνστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών τής Βενετίας, αλλά τó σχετικό γράμμα μου έμεινε άναπάντητο.

27. Η λέξη Γέμελος, που σημαίνει, όπως είναι γνωστό, δίδυμος, έχει πολιτογραφηθί στη σύγχρονή μας γλώσσα με τήν ίδια έννοια, και συνηθίζεται ίδίως στις περιοχές τής Ελλάδος που διετέλεσαν κάτω από τή βενετσιάνικη κυριαρχία.

28. Ευχαριστώ έδω τόν άγαπητό φίλο κ. Amelio Spampinati για τήν καλωσύνη που είχε νά φροντίσει νά βρή τó μοναδικό αντίτυπο του Πορτολάνου του 1573 και νά φωτογραφήσει τó έξωφύλλο με τήν μάρκα του τυπογράφου. Όπως μ' έπληροφόρησε ó κ. Spampinati τó βιβλίο είχε μεταφερθί έν τω μεταξύ από τή Βιβλιοθήκη Barberini στη Βιβλιοθήκη Alexandrina και από εκεί στη Βιβλιοθήκη του Βατικανού όπου ύπάρχει σήμερα. Ο άρμόδιος βιβλιοθηκάριος τής Βιβλιοθήκης του Βατικανού μ' έπληροφόρησε έπίσης μέσω του φίλου μου, άπαντώντας σε σχετικό έρώτημά μου, ότι άγνοείται άπολύτως ή ύπαρξη τυπογράφου Γέμελου στη Βενετία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ PORTULANS GRECS ΤΟΥ ΚΑΘ. DELATTE

Η έκδοση των «Portulans Grecs» του Delatte σχολιάστηκε από τήν ελληνική επιστήμη και τά σχετικά σχόλια—όσα τουλάχιστον γνωρίζει ó γράφων—προώθησαν άρκετά τó θέμα. Γι' αυτό θεώρησε άπαραίτητο νά δημοσιεύσει έδω, σε παράρτημα τής μελέτης του, περιλήψεις των σχετικών κριτικών που περιήλθαν σε γνώση του.

1. Ἡ πρώτη, χρονολογικῶς, σχετικὴ κριτικὴ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν κ. Στίλπωνα Κυριακίδη στὸ 12ο τόμο τῆς «Λαογραφίας» (1938-1948), σ. 616-619. Ὁ κ. Κυριακίδης ἐκφράζει τὴ γνώμη ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε ὁ συγγραφεὺς νὰ συγχωνεύσῃ τὰ διάφορα κείμενα τῶν χειρογράφων κωδίκων, ἀλλὰ νὰ διαλέξῃ «τὸ ἄριστον τῶν χειρογράφων ὡς βάσιν» καὶ ν' ἀποφύγῃ «τὴν μεταφορὰν γραφῶν ἀπὸ ἐνὸς χειρογράφου εἰς ἄλλο, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται περὶ χασμάτων ἢ ἄλλων προφανῶν φθορῶν».

2. Ἄλλη ἀξιόλογη ἐκτενὴς κριτικὴ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Α. Γ. Τσοπανάκη στὰ «Ἑλληνικά», τ. 13 (1954), σ. 184-193. Ὁ κ. Τσοπανάκης προσπαθεῖ ν' ἀνιχνεύσῃ τὴν καταγωγὴ τοῦ συγγραφῆ τοῦ χειρογράφου ποὺ ἐξέδωσε ὁ Τάγιας. Πρὸς στιγμὴ τὸν θεωρεῖ δωδεκανήσιο, ἀλλὰ κατόπιν ἀναιρεῖ τὴ γνώμη του αὐτῆ, γιατί βρῖσκει ὅτι στὴν περιγραφή τοῦ λιμανιοῦ τῆς Σύμης ποὺ ἔπρεπε νὰ τοῦ εἶναι οικεία, περιλαμβάνει πολλὲς ἀνακρίβειες.

3. Ἐκτενῆ ἐπίσης κριτικὴ δημοσίευσε ὁ κ. Ν. Σβορώνος στὴ «Revue des Études Grecques», τ. LXII (1949), σ. 237-240. Ὁ Ν. Σβορώνος βρῖσκει ὅτι ὁ Πορτολάνος τοῦ Τάγια παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὸν τουρκικὸ πορτολάνο τοῦ Πιρὶ Ρεῖς τοῦ 1521 καὶ παραθέτει ἕνα ἀπόσπασμα τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια ποὺ ἀναφέρεται στὴ Μύκονο σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὸ ἀντίστοιχο τουρκικὸ κείμενο τοῦ Πιρὶ Ρεῖς παρμένο ἀπὸ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ τελευταίου καμωμένη ἀπὸ τὸν Cardonne στὸ 17ο αἰῶνα. Ἡ μετάφραση αὐτὴ δὲν ἐξεδόθη, ἀλλὰ τὸ χειρόγραφό της βρῖσκεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη στὸ Παρίσι.

Παραθέτουμε παρακάτω τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα. Τὸ κείμενο τοῦ ἑλληνικοῦ πορτολάνου τὸ πήραμε ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Delatte (σ. 109-110 καὶ 301) καὶ τὸ κείμενο τοῦ τουρκικοῦ πορτολάνου ἀπὸ τὴ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Cardonne ποὺ παραθέτει αὐτούσια ὁ κ. Σβορώνος στὸ ἄρθρο του :

Πορτολάνος τοῦ Τάγια (1559)

Ἡ Μύκωνος, ἀν τὴν ἰδῆς εἰς τὴν μερέαν τῆς τραμουντάνας, κάμνει β' βουνόπουλα τζιμαρόλα. Καὶ ἀν τὴν ἰδῆς εἰς τὴν μερέαν τοῦ γαρμπῆ, κάμνει β' κεφάλια καὶ εἰς τὴν μέσην χαμηλάδαν. Εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Λεβάντε ἔχει β' νησία. Τὸ ἕνα λέγουν Τραγονήσιν καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὰ Πόδια. Τὸ κάστρον ἔχει εἰς τὴν μερέαν τοῦ πονέντε εἰς τὴν σπλάτζαν εἰς τὸ βράχος ἐπάνω. Καὶ ἀν θέλῃς ὅτι νὰ πᾶς εἰς τὸ κάστρον, ἀφίνεις τὸ ζερβί σου καὶ δεξιὰ σου ἀφίνεις τὸ ἀκρωτηράκι καὶ ὑπᾶς ἀπέσω εἰς τὸ Διακόπτι καὶ ράσσεις εἰς ὀργίαις ζ' καὶ ἔναι καλὸς λιμιόνας διὰ τὴν Χίον. Καὶ τὰ πλωρήσια πιάνεις εἰς τὸ νησόπουλον ὅπου ἀφίνεις δεξιὰ σου καὶ ὁμοιάζει ὡσάν κάτεργον, καὶ τὰ σίδερα ράσσεις εἰς τὸν λεβάντε εἰς ὀργίαις ζ' καὶ

Πορτολάνος τοῦ Πιρὶ Ρεῖς (1521)

Ἡ Μύκωνος ἔχει τριανταπέντε μίλια περίμετρο. Τὸ νησί αὐτὸ τὸ ἀναγνωρίζει κανεὶς στὴ θάλασσα γιατί ἔχει δύο βουνά, τὸ ἕνα κοντὰ στὸ ἄλλο ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ βορῆ καὶ ἀπὸ τὰ νοτιοδυτικά. Ὅταν προσεγγίζει κανεὶς στὸ νησί, βλέπει στὸ ἀκρωτήριο ποὺ βρῖσκεται στὸ νότο, δύο ξέρες ἢ δύο νησάκια. Τὸ ἕνα ὀνομάζεται La Pomée (;) καὶ τὸ ἄλλο Νησί τῶν κατσικιῶν. Τὸ κανάλι ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς ξέρες εἶναι βαθύ, καὶ μποροῦν νὰ τὸ περάσουν μεγάλα καράβια. Ἐπάρχει ἐπίσης ἕνα κάστρο ποὺ ὀνομάζεται Διακόπο. Βρῖσκεται στὴ παραλία στὰ βορειοδυτικά καὶ ἔχει καλὸ λιμάνι. Ἐὰν κανεὶς θέλῃ ν' ἀγκυροβολήσῃ μέσα σ' αὐτὸ τὸ λιμάνι, πρέπει ν' ἀφίση τὸ φρούριο στ' ἀριστερὰ του. Ἐπάρχει ἀπέναντι μιὰ

ἡ ἐκκλησία ἀπομένει εἰς τὸν πρῶμην σου εἰς τὸν γαρμπῆν. Τὸ νησόπουλον ὁποῦ πιάνεις τὸ πλωρῆσιν οὐδὲν ἔχει πέραμαν, μόνον διὰ βάρκαις.

(Συμπλήρωμα ἀπὸ χειρογράφου V)

Ἄν σοῦ λάχῃ νὰ ὑπᾶς εἰς τὴν Μύκωνον μὲ καράβιν καὶ εἶσαι ἀναβολάρης, ὑπήγαινε κάτω εἰς τὸ Διακόφτι καὶ κατέβαινε μέσα εἰς τὴν σπλάτζαν καὶ θέλεις ἰδεῖν τὸ ἀκρωτήρι τοῦ Διακόφτη ὡσάν χοντρὸν κάτεργον. Καὶ ῥάσσεις τὴ μέσα του μερέα καὶ εἰς αὐτὸ πιάνεις πλωρῆσιν καὶ ἔναι καλὸς λιμιόνας.

ἐκκλησία καὶ πρέπει ν' ἀγκυροβολήσῃς ἀπέναντι στὴν ἐκκλησία. Τὸ ἀκρωτήριο ποῦ βρίσκεται στὰ βορειοδυτικά, κρατᾷ τὸ λιμάνι αὐτὸ προφυλαγμένον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνέμους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν βοριά. Στὴν εἴσοδο τοῦ λιμανιοῦ ὑπάρχει ἓνα νησάκι ποῦ μοιάζει μὲ γαλέρα. Στὸ νησί αὐτὸ δένει κανεὶς ἓνα σχοινὶ καὶ ρίχνει τὴν ἀγκυρα στὸ λεβάντε σὲ ἑπτὰ ὄργυιές νερό. Ἡ ἐκκλησία μένει στὴν πρῶμην τοῦ καραβιοῦ στὰ νοτιοδυτικά.

(Μετάφραση ἀπὸ τὸ γαλλικὸ κείμενο)

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ παραβολὴ τῶν δύο αὐτῶν κειμένων, καταλήγει ὁ κ. Σβορώνος, τὸ κείμενο τοῦ τουρκικοῦ πορτολάνου εἶναι πληρέστερον ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ ἑλληνικοῦ. Κατὰ τὸν κ. Σβορώνο καὶ οἱ δύο πορτολάνοι, ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὁ τουρκικὸς ἔχουν τὸ πρότυπό τους σὲ κάποιο ἰταλικὸ πορτολάνο, ποῦ θὰ πρέπη νὰ τὸν ἀναζητήσουμε.

Προσθέτουμε ἐδῶ, ὅτι τὰ δύο νησάκια ποῦ βρίσκονται ἀνατολικά τῆς Μυκόνου («ἀπὸ τὴν μερέαν τοῦ λεβάντε») ὅπως σωστὰ σημειώνει ὁ ἑλληνικὸς πορτολάνος καὶ ὄχι «ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ νοτιά» ὅπως λανθασμένα σημειώνει ὁ τουρκικὸς πορτολάνος, ἦταν ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα τοῦλάχιστο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ τουρκικοῦ πορτολάνου, γνωστὰ μὲ τὰ ὀνόματα «Τραγονήσι» (Νησι τῶν κατσικιῶν) καὶ Σταπόδια (Εἰς τὰ πόδια). Στὴν ἐπίσημη ὁμως ὀνοματολογία ποῦ συναντοῦμε στὸ *Ἄτλαντα τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδος* ποῦ ἐξέδωσε σὲ δύο τόμους ἡ Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ἰνπηρεσία τῆς Ἑλλάδος (τ. Β' χάρτης 131) τὰ δύο αὐτὰ νησάκια ἔχουν μετονομασθῆ: «Δραγονήσιον» (γιατὶ ἡ σλαβικὴ ρίζα Drago;) καὶ ...Χταπόδιον!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΡΤΟΛΑΝΟΣ ΤΟΥ ΠΙΡΙ ΡΕΪΣ

Ἡ παρατήρησις τοῦ κ. Ν. Σβορώνου γιὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια μὲ τὸν τουρκικὸ πορτολάνο τοῦ Πιρί - Ρεῖς ποῦ ἀναφέρουμε παραπάνω (σ. 152) ἔφερε στὴν ἐπικαιρότητα τὸ ἔργο τοῦ τούρκου αὐτοῦ συγγραφέως. Στὴν Ἑλλάδα τὸ ἔργο του αὐτοῦ εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ ἓνα ἀπόσπασμα σχετικὸ μὲ τὴ Χίο καὶ τὸν Τεσμε ποῦ δημοσιεύθηκε σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση στὸ μνημειώδες ἔργο τῶν Φιλίππου Π. Ἀργέντη καὶ Στίλπωνος Π. Κυριακίδου *Ἡ Χίος παρὰ τοῖς γεωγράφοις καὶ περιηγηταῖς* (τ. Γ', Ἀθῆναι 1946) σ. 1323-1331.*

* Παραθέτουμε ἐδῶ τὴ βιογραφία τοῦ Πιρί Ρεῖς—ποῦ τὸν ἀγνοοῦν τὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ μας Λεξικά—παρμένη ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τῶν Ἀργέντη-Κυριακίδου *Ἡ Χίος παρὰ τοῖς γεωγράφοις καὶ περιηγηταῖς* τ. Γ' σ. 1323-4: «Ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ περιφήμου τούρκου πειρατοῦ Kemal Reis ἢ Camalli, διά-

Ἐκτός ἀπὸ τῆ γαλλικῆ μετάφραση τοῦ Πορτολάνου τοῦ Ρεῖς, πού ὅπως ἀναφέρει ὁ κ. Σβορώνος βρίσκεται χειρόγραφη ἀκόμα στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ, δημοσιεύθηκε στὰ 1926 στὸ Βερολίνο ὁ πρῶτος τόμος μιᾶς γερμανικῆς μεταφράσεως τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν Paul Kahle μὲ τὸν τίτλο *'Piri Re' is, Bahriye. Das türkische Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521*. Ὁ πρῶτος αὐτὸς τόμος περιλαμβάνει τὰ 28 πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἔργου τοῦ Πιρί Ρεῖς καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τεύχη. Τὸ πρῶτο τεύχος περιλαμβάνει φωτογραφικὴ ἀναπαράσταση τοῦ πρωτοτύπου τουρκικοῦ κειμένου μὲ τοὺς χάρτες καὶ τὰ σχεδιαγράμματα πού τὸ συνοδεύουν, καὶ τὸ δεύτερο τεύχος περιέχει τὴ γερμανικὴ μετάφραση, μὲ γεωγραφικὰ καὶ χαρτογραφικὰ σχόλια. Ὁ συγγραφεὺς, ὅπως γράφει στὸν πρόλόγόν του, ἐσκόπευε νὰ περιλάβῃ σὲ τρίτο τεύχος καὶ γενικώτερα σχόλιά του ἐπάνω στὸ ἔργο. Δυστυχῶς, ἡ ἔκδοσις δὲν ἐπροχώρησε, καὶ ὄχι μόνον τὸ τεύχος τῶν σχολίων δὲν ἐξεδόθη ἀλλὰ ἐσταμάτησε καὶ ἡ ἔκδοσις τῶν λοιπῶν τόμων. Ὅλο τὸ ἔργο ἀπαρτίζεται ἀπὸ 130 κεφάλαια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον τὰ 28 ἔχουν, ὅπως ἐλέχθη, μεταφραστῆ ἕως τώρα γερμανικά.

Στὰ 1935 ἐξεδόθη ἀπὸ τὸ κρατικὸ τυπογραφεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Πιρί Ρεῖς μὲ τοὺς χάρτες του, ἀπὸ φωτογραφικὴ ἀναπαράσταση τοῦ ἀρχικοῦ χειρογράφου. Ἀμφιβάλλουμε ἐὰν ἡ ἔκδοσις αὐτῆ, ὅπως ἔχει, ὠφελῆ τὴν εὐρωπαϊκὴν, ἀλλὰ καὶ ἀκόμα τὴ σύγχρονη τουρκικὴ ἐπιστήμη. Ἐὰν δὲν κάμνουμε λάθος, οἱ νεώτερες μετακεμαλικὲς γενεὲς στὴ Τουρκία ἀγνοοῦν τὴν παλαιὰ τουρκικὴ γραφὴ, καὶ θὰ ἔπρεπε ἴσως ἡ ἐπανεκδόσις νὰ γινότανε σὲ μετάφραση σὲ μιὰ ἀπὸ τίς διεθνεῖς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, ἢ τουλάχιστον στὴ νέα λατινὸμορφη γραφὴ τῆς τουρκικῆς. Ὁ τίτλος τῆς τουρκικῆς αὐτῆς ἀνατυπώσεως εἶναι: *Piri Reis, Kitabı Bahriye. Devlet Basimevi, Istanbul*, καὶ ἀντίτυπὸ τῆς βρίσκεται στὸ Γεννάδειο τῶν Ἀθηνῶν.

Προσθέτομε ἐδῶ ὅτι ὅπως ἀναφέρει ὁ καθηγητῆς Delatte στὸ παράρτημα τοῦ βιβλίου του πού ἐξέδωσε στὰ 1958, (σ. 4) ἐμελέτησε τὸ γαλλικὸν χειρόγραφο τῆς μεταφράσεως τοῦ Cardonne πέρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν παρατήρησις τοῦ κ. Σβορώνου γιὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια μὲ τὸν πορτολάνο τοῦ

σημος καὶ ὁ ἴδιος πειρατῆς καὶ ναύαρχος τοῦ Σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Α', Εὐρισκόμενος ἐν Αἰγύπτῳ τῷ 1551 ἐπεχείρησε πέραν τοῦ Σουεζ ἐκστρατεῖαν μὲ 31 πλοῖα καθ' ἣν, λεηλατῶν τοὺς ἀραβικοὺς λιμένας, ἔφθασε μέχρι Βασσόρας. Τὰ πλοῖα ἀφύρα, τὰ ὁποῖα διήρπασε, συνεχέντρωσεν εἰς τρία πλοῖα. Προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Πορτογάλων, ἐγκατέλειψε τὰ πλοῖα αὐτοῦ καὶ μόνον μὲ τὰ τρία ἐφ' ὧν εἶχε συγκεντρώσει τὰ λάφυρα, ἔλαβε τὴν πρὸς τὸ Σουεζ ἄγουσαν, ὅπου ἔφθασε μὲ δύο μόνον, τοῦ ἐνὸς βυθισθέντος καθ' ὁδόν. Διὰ τὸ ἀτύχημα αὐτοῦ διετάχθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἡ θανάτωσις του, ἧτις καὶ ἐγένετο ἐν Καῖρω τῷ 1554, τὰ δὲ λάφυρα μετεκομίσθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Piri ἀπὸ τοῦ 1520-1524 ἠσχολήθη μὲ τὴν συγγραφὴν γεωγραφικοῦ ἔργου περιγράφοντος τὴν Μεσόγειον καὶ δὴ τὸ Αἰγαῖον μετὰ γεωγραφικῶν χαρτῶν κατὰ τὰ βενετικὰ πρότυπα τὸ ὁποῖον καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Σουλτάνον. Τὸ ἔργον εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον, ἀποτελεῖ δὲ σπουδαίαν πηγὴν διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ Αἰγαίου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συγγραφῆς. Σῶζεται εἰς πολλὰ χειρόγραφα, ὧν ἐν εὐρίσκειται ἐν Βερολίνω, ἄλλο ἐν Δρέσδῃ, ἄλλο ἐν Βιέννῃ καὶ ἄλλα ἄλλαχοῦ».

Περὶ Ρετς, ἀλλὰ δὲν διεπίστωσε ἄλλες ὁμοιότητες τῶν δύο πορτολάνων πού νά δικαιολογοῦν τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Σβορώνου ὅτι καὶ οἱ δύο πορτολάνοι ἔχουν κοινὸ ἰταλικὸ πρότυπο.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο

Ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω (σ. 144 ὑποσ. 2) ὁ μακαρίτης καθηγητῆς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Ν. Βέης εἶχε ἀνακοινώσῃ στὴν ᾿Ακαδημία ᾿Αθηνῶν μιὰ ἐργασία του μὲ τὸν τίτλο ᾿Ο πορτολάνος τοῦ Παργίου Τόγια (sic) καὶ ὁ Μαρτίνος Κρούσιος. Εἶχε ἤδη στοιχειοθετηθῆ ἡ μελέτη μου αὐτῆ, ὅταν σκέφθηκα ν' ἀναζητήσω τὴν ἐργασία τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ στὰ κατάλοιπά του, ἔχοντας ὑπ' ὄψει ὅτι τὸ κείμενό της δὲν δημοσιεύθηκε οὔτε στὰ Πρακτικὰ τῆς ᾿Ακαδημίας, οὔτε ἀλλοῦ πουθενά. Ἡ ἐρίτιμος κυρία Μαίρη Βέη, ὅταν τῆς διατύπωσα τὴ σχετικὴ παράκλησή μου προθυμοποιήθηκε νά ψάξῃ στὰ κατάλοιπα τοῦ μακαρίτου συζύγου της, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν κατόρθωσε νά βρῆ τὸ χειρόγραφο τῆς ἐργασίας του αὐτῆς. Βρῆκε ὅμως, καὶ ἔθεσε ὑπ' ὄψει μου, κάτι ποῦ εἶχε σημαντικὸ: ᾿Ενα φωτοστατικὸ ἀντίγραφο ὁλοκλήρου τοῦ πρώτου πορτολάνου τοῦ Δημητρίου Τάγια τοῦ 1573, πού προέρχεται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἰδιόγραφη σημείωση τοῦ διασήμου αὐτοῦ «ἐλληνολατινοδιδασκάλου»—ὅπως ἀποκαλοῦσε ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του¹—στὸ ἐξώφυλλο καὶ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου. Σὲ ὅλες σχεδὸν τίς σελίδες τοῦ ἀντιτύπου αὐτοῦ ὑπάρχουν ἰδιόγραφες «γλώσσες» τοῦ Κρούσιου, πού ἀξίζει νά μελετηθοῦν εἰδικά. Ἡ κυρία Βέη ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσιν νά ἐκδώσῃ τὸν πορτολάνο αὐτὸ μὲ τίς σημειώσεις τοῦ Κρούσιου καὶ σχόλια.²

Στὸν ἴδιο φάκελλο τῶν καταλοίπων Βέη βρέθηκε καὶ ἀκόμα ἓνα φωτοστατικὸ ἀντίγραφο τοῦ ἐξωφύλλου ἄλλου ἀντιτύπου τοῦ πορτολάνου τοῦ Τάγια τῆς ἐκδόσεως 1573 μὲ τὸ ἐξῆς σημείωμα τοῦ Βέη: Portolanus v. Tagias, Giessen D. 1810. Φαίνεται ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου, πού ἀπέτελεσε τὸ θέμα τῆς ἀνακοινώσεώς του στὴν ᾿Ακαδημία, ὁ Ν. Βέης ἀνακάλυψε καὶ ἄλλο ἀντίτυπο τοῦ Πορτολάνου τοῦ 1573 στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Giessen στὴ Γερμανία.

1. Βιβλιογραφία τῶν ἔργων τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου βλ. στὴ μελέτη τοῦ Β. Α. Μυστακίδου, *Βιβλιογραφικὰ Σημειώματα ἐκ τῶν τοῦ Μ. Κρούσιου (Τυβίγγης) στὴν ᾿Επετηρίδα τῆς ᾿Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* (τ. 6 (1929) σ. 217-232 καὶ τοῦ ἰδίου *Λασκάρες 1400-1869* στὴν ἴδια ᾿Επετηρίδα, (τ. 5 (1928) σ. 130-139.

2. Σχετικὰ ἡ κυρία Βέη ἐξέφρασε τὴ γνώμη ὅτι ἡ ξυλογραφία πού εἰκονίζεται στὸ ἐξώφυλλο τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς, δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν τυπογράφο ἀλλὰ εἶναι σύνθεσις παραστατικῆ τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν Διδύμων.

Στέφανος Ι. Μακρυμίχαλος